

KÖKTÜRK, Erol ve BAKIRTAŞ, Tahsin, “Küresel Modelin Yeni Yoksullaşma Süreci ve Türkiye’nin İstanbul Özelinde Bu Süreçteki Konumu”, *TMMOB İstanbul Kent Sempozyumu*, 13-14-15 Eylül 2007, TMMOB İstanbul İl Koordinasyon Kurulu, Bildiriler Kitabı, s: 71-110.

Küresel Modelin Yeni Yoksullaşma Süreci Ve Türkiye’nin İstanbul Özelinde Bu Süreçteki Konumu

Yrd. Doç. Dr. Tahsin BAKIRTAŞ

Sakarya Üniversitesi
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
tbakirtas@ttnet.net.tr

Prof. Dr. Erol KÖKTÜRK

Kocaeli Üniversitesi
Karamürsel MYO

erolkokturk@superonline.com

ÖZET

Bu çalışmada amaç, küresel sermaye modelinin yoksulluğa–gelir eşitsizliğine genel bakışını ortaya koyarak, uygulanan bu büyüme modelinin “kent odaklı yeni yoksulluk” olarak tanımlanan yoksulluğun kalıcılaşma sürecini irdelemek; aynı zamanda Türkiye’nin bu süreçte nasıl bir gelişim gösterdiğini genel anlamda ortaya koymak ve İstanbul özelinde kent odaklı yeni yoksulluğun bir incelemesini yaparak alternatif politika süreçlerinin oluşumuna katkı yapmaktır.

Anahtar Sözcükler: Küreselleşme, Yoksulluk, Yeni Yoksulluk, Kent Yoksulluğu, Türkiye ve İstanbul

0. GİRİŞ

Küresel ticaret ve finans politikalarının çevre ülkelere dayattığı ekonomi politikaları, bu ülkelerde toplumsal yapıyı kökünden etkileyecek değişimler ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda küresel ticaret ve finans politikalarının ortaya çıkardığı yeni sermaye birikim modeli ve bu modele dayalı olarak gelişen süreç, çevre ülkelerde piyasadan dışlanan insanların bir biçimde yeniden sistemle entegre olma çabaları yaygın biçimde tartışılmaktadır. Dünyada bir yandan, hem finans hareketlerinin hem de ticaret hareketlerinin daha nasıl küreselleşebileceğine kafa yorulurken, diğer yandan da “küresel finans ve ticaret politikalarının yoksullaştırdığı, yoksulluğunu kalıcı duruma getirdiği insanları, bölgeleri, hatta ülkeleri nasıl ve ne biçimde yeniden liberal sistemin çarklarına katarız?” sorusuna yoğun biçimde yanıt aranmaktadır.

Küresel finans ve sermaye hareketlerinin ortaya çıkardığı yeni sermaye birikim süreci, çevre ülkelerde küresel kentlerin oluşumunu ve gelişimini de gerekli görmektedir. Bu noktada yeni sermaye birikim modeli, çevre ülkelerin küresel kentlerinin yüksek binalarında nitelikli iş gücüyle gelişirken, kentlerin diğer yerlerinde farklı yoksulluk öyküleri yazılmaktadır. Kapitalizmin yüceltiği küresel kentler, ülke içinde de cazip alanlar durumuna gelmekte, kırsal kesimden yönelen göç dalgasıyla birleşince ortaya dramatik tablolar çıkmakta, aynı küresel kent içindeki gelir ve tüketim kalıplarını aşırı ölçüde farklılaştırmaktadır. Bu, aynı zamanda, kentte yaşayan insanlar arasındaki yaşam kalitesi farklılıklarının da göstergesi niteliğindedir. Metropol kentlerdeki kamu hizmet anlayışı insanlar arasındaki yaşama kalitesi farklılıklarının oluşmasında da önemli bir etkidir. Bu bağlamda bakıldığında, gerek arazi kullanımı, toprak rantlarının yaratılması ve paylaşılması, kamuya döndürme düzeneklerinin geliştirilmesi, planlama sürecinin bu süreçteki önemi ve işlevleri; gerekse yapılaşma süreçleri açısından ortaya çıkan durum, yoksulluk-varsıllık ilişkisinin kentsel alanlardaki boyutlarını incelemeyi ilginç ve önemli kılmaktadır.

Bu çalışmada amaç, küresel sermaye modelinin yoksulluğa–gelir eşitsizliğine genel bakışını ortaya koyarak, uygulanan bu büyüme modelinin “kent odaklı yeni yoksulluk” olarak tanımlanan yoksulluğun kalıcılaşma

sürecini irdelemek; aynı zamanda Türkiye'nin bu süreçte nasıl bir gelişim gösterdiğini genel anlamda ortaya koymak ve İstanbul özelinde kent odaklı yeni yoksulluğun bir incelemesini yaparak alternatif politika süreçlerinin oluşumuna katkı yapmaktır.

Çalışmanın *Birinci Bölüm*'ünde, küresel ticaret ve finans politikalarının yeni sermaye birikim modeli genel çizgileriyle anlatılmış, bu modelin kamu politikalarının aşırı yoksulluk açısından değişimi irdelenmiş, piyasa odaklı modelin dışladığı insanların kamu politikaları yoluyla sisteme yeniden entegre süreçleri incelenmiştir. Bu noktada kent odaklı yeni yoksulluk kavramı ele alınmıştır. *İkinci Bölüm*'de, Türkiye'nin genel yoksulluk-eşitsizlik verileri çerçevesinde genel bir analizi yapılmış, genel yoksulluğun kent odaklı yoksulluğa dönüşüm süreci irdelenmiştir. *Üçüncü Bölüm*'de ise İstanbul odaklı yeni yoksulluk süreci ele alınmıştır. *Sonuç ve Öneriler Bölümü*'nde ise ortaya çıkan sonuçlar irdelenerek, yeni alternatif önermelerin neler olabileceği tartışılmıştır.

1. YENİ SERMAYE BİRİKİM MODELİ'NİN YANSIMALARI: YOKSULLUĞUN KENT ODAKLI YOKSULLUĞA DÖNÜŞÜMÜ

1.01. Küresel Ekonominin Yeni Sermaye Birikim Modeli

Küresel ekonominin dayandığı politik yapı, liberal ekonomi politikalarıdır. Liberal ekonomi politikalarının egemen olduğu yapıda ise, ticaretin ve finansın uluslararasılaşması ve sermaye birikim sürecinin de uluslararası piyasa odaklı gelişen bir süreç olması kaçınılmazdır. Bu bağlamda 1980 sonrası süreçte, özellikle 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla oluşan tek kutuplu dünya ile birlikte yükselen değer olan küresel süreç, dünya ekonomisine egemen olmuştur. Küresel sürecin ekonomi politikaları ve bu politikalarının oluşturduğu politika değişiklikleri devlete, daha doğrusu kamu politikalarına olan bakışı da değiştirmiştir. Avrupa'da 1960 ve 1970'li yıllarda yükselen "*Sosyal Refah Devleti*" kavramını ve onun politikalarını ortadan kaldırmaya yönelik piyasa odaklı yeni politikalar devreye girerken; az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler olarak nitelendireceğimiz ülkelerde de sosyal refah devletine koşut kamu odaklı "*gelir dağıtıcı – popülist*" iktisat politikaları yerini "*uluslararası piyasa odaklı*" politikalara bırakmıştır.

Küresel ekonomi politiğin uygulama politikaları, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar aracılığıyla uyguladıkları "*istikrar politikaları*" ve "*yapısal uyum programları*" ile az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde de uygulamaya sokularak, bütün dünyada ticaret ve finans açısından tam bir serbestleşme ve kuralsızlaşma süreci hem yasal açıdan, hem de uygulamada gerçekleştirilmiştir. Artık yeni bir sermaye birikim süreci tüm dünyada yükselişe geçmiştir. Bu yeni sermaye birikim süreci, daha önceki sermaye birikim sürecinin tersine, parasal sermayeye dayanmaktadır. Hızlı ve sürekli el değiştiren parasal sermaye nerede daha fazla getiri elde ediyorsa oraya yönelmekte; bir gün içerisinde birçok ülkenin şirketlerinin hisse senetlerini alıp-satmaktadır.

Küreselleşmenin ekonomi politiği çerçevesinde oluşan yeni sermaye birikim modelinde gelişmiş ülkeler için artık sermayenin yüksek faiz, borsa ve para spekülasyonundan elde ettiği kar, üretimden elde edilen kardan daha fazladır. Bundan dolayı, bu yeni modelde uluslararası düzeyde faizlerin düşmesi değil, tam tersine yükselmesi hedeflenmiştir. Yüksek faizler nedeniyle sanayiye büyük ölçekli yatırım yapmak anlamsızlaşmıştır. Böylece geçmişte sanayileşmiş ülkelerde dev üretim birimlerinde yapılan sanayi üretiminin yerine, üretim aşamaları parçalanarak, her aşama çevre ülkelerde taşeronlara verilmiştir.¹ Burada temel amaç, o ülkelerin hem ucuz işgücü deposu olarak görülmesi, hem de uluslararası ticarete önemli bir maliyet unsuru olan taşıma maliyetlerinin düşürülmesidir. Diğer bir amaç da, o ülkelere kayan üretimin devamını sağlamak için yatırım ve ara malı ithalatına bağlı bir üretim yapısının geliştirilerek, o ülkelerde "*merkez*"e bağlı bir üretim yapısının derinleşmesini sağlamaktır. Nitekim çevrenin şimdiki üretim yapısına bakıldığında bunun gerçekleştiği görülmektedir. Aynı zamanda, bu süreç küresel sermaye birikim modelinin daha iyi işlemesine de katkı yapar niteliktedir. Çünkü yatırım ve aramalı ithal eden ülkeler maliyet enflasyonu yaratmamak için değerli ulusal para-yüksek faiz modelini sürdürmek durumundadırlar. Böylece merkezin uyguladığı parasal sermayeye dayalı yeni sermaye birikim modelinin hızlanarak gelişmesi de güvence altına alınmış olmaktadır.

Merkez ülkelerin daha önce ürettikleri malların çevre ülkelerde üretilmesi, "*çevre ülkelerin sanayileştikleri ve ekonomilerini geliştirdikleri,*" gibi bir sonucu ortaya çıkarsa da, bu çok tartışılması gereken bir olgudur. Çünkü sanayi üretiminin artıyor, buna bağlı olarak sanayi ihracatının da artıyor olması, o ülkenin refahının da arttığı sonucunu ortaya çıkarmamaktadır. Nitekim "*merkez*"in yeni sermaye birikim modeli de bu sürece dayanmaktadır. Ekonomide temel kural olan, "*görel olarak birileri kazanırken, birileri de yitirir,*" tezi

¹ Köymen, O., (2007: 53)

çerçevesinde, bu gelişme modeli, çevre ülkelerin ulusal kaynaklarının bir biçimde merkeze aktığını göstermektedir. Bu sanayi modeli ile sürekli yüksek büyümeyi gerçekleştiren ülkelerin kaçınılmaz biçimde verdikleri cari açıkların o ülkelerin ekonomilerinin kırılganlıklarını oluşturması; uluslararası kredi veren ve ekonomik performansı ölçen kuruluşların dikkat çektikleri önemli gösterge niteliğindedir. Cari açığın finansmanını sağlamak için yüksek faiz-değerli ulusal para politikaları vazgeçilmez politikalar olmaktadır. Bu politikadan çok az da olsa vazgeçme eğilimi ortaya çıktığında ise, piyasalarda ani dalgalanmalar oluşmakta, dolayısıyla piyasalar aracılığıyla hem toplumun fertleri, hem de devlet bir biçimde bu yeni sermaye birikim modeli odağında terbiye edilmektedir.

Küresel ekonomi politiğin ortaya koyduğu yeni sermaye birikim modeli ile bu modele koşut gelişen devletin ekonomiden ve ekonomik faaliyetlerden 1980’li yıllarda dışlanma süreci yeni bir boyut kazanmış; piyasanın daha etkin çalışması için devlet müdahalesine gereksinim olduğu görüşü 1990’lardan sonra giderek ağırlık kazanmaya başlamıştır. İlk bakışta, neo-liberal yaklaşımdan bir kopuşun ifadesi olarak algılanabilecek bu görüş, “rekabet devleti”, “düzenleyici devlet” ve “iyi yönetim” gibi kavramları öne çıkardığı ölçüde söz konusu yaklaşımın hegemonyasını pekiştirmekte işlevsel olmaktadır. Dünya Bankası ve IMF’nin “etkin devlet” üzerine geliştirdikleri çeşitlemelerin, örneğin “birinci ve ikinci kuşak reformlar” söyleminin de işaret ettiği gibi, piyasa yanlısı reformların amacı devlet müdahalelerine son vermek değil, müdahalenin niteliğini değiştirmektir.² Devlet müdahalesinin niteliğindeki değişim, “çevre ülkeler”de daha çok kamu kesiminin reformu biçiminde algılanmıştır. Oysa bu, devletin yasal ve kurumsal yapılarındaki değişimle, küresel politik sürecin ortaya koyduğu yeni sermaye birikim sürecinin sürdürülmesinde ve ortaya çıkabilecek belirli olumsuzlukların giderilmesinde oynayacağı rolün yeniden tanımlanmasıdır.

- Finansal piyasalarda oluşabilecek ani dalgalanmaların büyük dalgalar durumuna gelmesini önleyebilecek mali ve ekonomik politikaların oluşturulması,
- Kamu kesiminin uygulayacağı ve özel kesimin sermaye yapısını egemen kılacak politika önermeleri,
- Uygulanan sermaye birikim modeli sonucunda piyasanın dışladığı insanların modeli zaafa uğratacak yapıdan uzak tutulmasını sağlayacak politikalar oluşturulması,

devletin yeni işlevleri arasındadır. Bu bağlamda, devlete yüklenen bu görevler sonucu sermaye birikim sürecinin siyasal yapılardan bağımsız olarak işlemesi sağlanacak ve dolayısıyla siyasal iktidar değişikliklerinden etkilenmeyecektir. Aynı zamanda piyasanın dışladığı insanlar bir biçimde sisteme yeniden girerek, sistem dışında kalmanın ortaya çıkaracağı ekonomik ve sosyal sorunların oluşması sonucu sistemin zaafa uğraması da önlenecektir.

1.02. Yoksulluk Kavramına Küresel Bir Bakış

Küresel ekonomi politiğin ortaya koyduğu yeni sermaye birikim modelinin, daha önceki dönemlerde de var olan, ancak bu modelin üstesinden gelemediği, hatta derinleştirdiği “yoksulluk, açlık, eşitsizlik gibi sorunları nasıl çözeceği?” sorusu son dönemlerde akademik dünyanın olduğu kadar, uluslararası kurumların da başlıca uğraş alanı durumuna gelmiştir. Çünkü, bugün açlık, yoksulluk ve eşitsizlik de küresel boyut kazanmıştır ve yeni sermaye birikim modelinin işleyişini tehdit etmektedir. Bu nedenle, birçok kurum, “kronik (mutlak) yoksulluğun nasıl azaltılacağı, yoksulluğu yenmek için nasıl politikalar geliştirilebileceği ve göreceli yoksulluğun (eşitsizliğin) nasıl azaltılacağı?” soruları üzerinde yoğun bir tartışma yapmaktadır.

Dünya Bankası’nın deyimiyle³, “Yoksulluk, açlıktır; korunma eksikliğidir; hasta olup, doktora gidememdir; okula gidememek ve okumanın nasıl olduğunu bilmemektir; bir işe sahip olamamaktır; gelecek için korkmak ve günlük yaşamaktır; içtiği su hijenik olmadığı için hastalanan bir çocuğun yitirilmesi; özgürlük ve temsil edilememe eksikliğidir ve güçsüzlüğüdür.”

TÜİK’in⁴ tanımına ve çeşitlerine göre yoksulluk, “İnsanların temel gereksinimlerini karşılayamama durumudur. Yoksulluğu, dar ve geniş anlamda olmak üzere iki türlü tanımlamak olanaklıdır. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken; geniş anlamda yoksulluk, gıda, giyim ve barınma gibi olanakların yaşamın sürdürülmesine yetmesine karşın, toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder. İki çeşit yoksulluk vardır. Mutlak yoksulluk, hanehalkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah

² Bağımsız Sosyal Bilimciler, (2007: 13)

³ <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTPOVERTY/0,,contentMDK:20153855~menuPK:373757~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:336992,00.html>

⁴ TÜİK, (2006a)

düzyini yakalayamaması durumudur. Bu nedenle, mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim gereksinmelerinin belirlenmesini gerektirir. Göreli yoksulluk, bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Buna göre toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelire ve harcamaya sahip olan birey veya hanehalkı göreli anlamda yoksul olarak tanımlanır.”

Avrupa Birliği ülkelerince genel kabul gören yoksulluk⁵ yaklaşımına göre, “İnsanlar, eğer gelirlerindeki ve kaynaklarındaki yetersizliklerden dolayı içinde buldukları toplumca kabul edilebilir olarak değerlendirilen bir yaşam standardı düzeyini tutturamıyorlarsa yoksulluk içerisindeyler. Böyle bir durumda, yoksul kesim bir dizi sorunu birlikte yaşamaya mahkumdur: İşsizlik, düşük gelir, kötü yerleşim koşulları, sağlık hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanamama, kültür, spor, dinlenme ve eğitim olanaklarına yaşam boyu ulaşmada engeller vb. İktisadi, toplumsal ve kültürel yaşamda diğer insanların doğal yaşam akışı içerisinde yapageldikleri etkinliklere hakıyla katılamazlar ve temel haklarına ulaşmada zorluklar yaşayabilirler.”

Yoksulluğun ölçülmesinde kullanılan temel ölçütler ise, ülke düzeyinde, gelir ve tüketim düzeylerine dayalı olarak belirlenmektedir. Gıda yoksulluğu olarak da tanımlanan açlık sınırı, yoksulluk ölçümü için bir göstergedir. Diğer bir gösterge gıda (açlık) ve gıda dışı harcama göstergesidir. Bu iki gösterge temel gereksinim harcamaları üzerinden hesaplanmaktadır. Diğer bir gösterge ise, küresel düzeyde yoksulluğun ölçütünü ortaya koyan göstergedir. Daha çok Dünya Bankası tarafından kullanılan bu ölçüte göre, günlük harcama 1 \$'ın altında ise (ya da satın alma gücü paritesine göre 1.08 \$) **açlık sınırı** söz konusudur. Günlük harcama 2 \$'ın altında (satın alma gücü paritesine göre 2.15 \$) ise **yoksulluk sınırı** söz konusudur.

Birleşmiş Milletler ile Dünya Bankası'nın Gelişme Raporu 2000/01, eğitime, sağlık hizmetlerine ve altyapı sistemlerine giriş için karşılaştırılabilir ve bir araya getirilmiş göstergeleri içermektedir. Bu göstergeler, ortaya çıkan yeni göstergeler eklenerek geliştirilmiştir. Örneğin risk, hassasiyet, sosyal dışlanma, sosyal sermayeye erişim gibi göstergeler yoksulluğun daha geniş boyutunu ortaya koyma açısından geliştirilmiştir. Nitekim şimdilerde yoğun ve yaygın olarak kullanılan “İnsani Gelişme Endeksi” bu gelişmelerin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Ekonomik büyüme, yoksulluğun yenilmesinde ve azaltılmasında önemli bir göstergedir, ancak yeterli değildir. Ekonomik büyüme bazen yoksulluğu derinleştirebilir, hatta kalıcı duruma getirebilir. Çünkü ekonomik büyümenin “kime, ne kadar ve nasıl” yansıdığı önemlidir. Ekonomik büyüme yalnızca ticaret yapan, para-sermaye ile gelirini artıran bir kümeye yansıyor, geniş halk kitlelerini dışarıda bırakıyorsa, toplumda eşitsizlik artmakta ve dolayısıyla göreli yoksulluk genişlemektedir. Mutlak yoksulluğun ne derece arttığı ya da azaldığı ise yönetenlerin insafına terk edilmiştir.

Çevre ülkelerde, küresel politik sürecin sermaye birikim modeli, küresel ticaret ve finans politikalarına dayalı bir modeldir. Bu bağlamda küresel piyasalarla bütünleşmek, sürecin başlarında büyümenin gerekli ve vazgeçilmez koşulu olarak görülmekteydi. Bu bağlamda, yoksul çevre ülkeler dünya ticaretine katılımı artırmak için koruma tarifelerini büyük oranlarda indirdiler. Eğer küreselleşmenin bir ölçümü olarak GSYİH içinde ihracatın oranındaki artış kullanılırsa, şimdi yoksul çevre ülkeler zengin gelişmiş ülkelere daha fazla kürselleşmişlerdir.⁶ Nitekim 1990'lı yılların ilk yarısında yoksullukla ilgili yapılan tüm çalışmalarda, “yoksulluğu azaltmanın yolunun küresel piyasalarla bütünleşerek büyümekten geçtiği,” savı ileri sürülmekte; bu savı destekleyen ampirik çalışmalar Dünya Bankası ve IMF tarafından yayınlanmaktaydı. Ancak daha sonraki süreçte ekonomik büyüme için küresel piyasalarla bütünleşmenin tek başına yeterli olmadığı bu kurumlarca fark edilmeye; ekonomik büyüme olmasına karşın, özellikle az gelişmiş ülkelerde mutlak yoksulluğun arttığı ve kronik yoksulluğa dönüştüğü görülmeye başlanmıştır. 6-8 Eylül 2000 tarihleri arasında Birleşmiş Milletler'in New York'daki Genel Merkezi'nde, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 189 ülkenin Devlet ve Hükümet Başkanlarının katılımıyla, “yeni bir binyılın başlangıcında” yapılan liderler zirvesinde, günümüzün en güçlü ve öncelikli küresel taahhüt belgelerinden biri olarak kabul edilen Birleşmiş Milletler Binyıl (Millennium) Bildirgesi imzalanmıştır. Bu bildirgeyle “Yeni Yüzyıl 2015” hedefleri belirlenmiştir. Konulan 8 temel hedefin içinde, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve insani gelişmenin sağlanması için alt hedefler de belirlenmiştir. “Mutlak Yoksulluk ve Açlığı Ortadan Kaldırmak” başlığının alt hedefleri şunlardır:

Alt-Hedef 1: 1990 ile 2015 yılları arasında günlük geliri bir doların altında olan nüfusu yarıya indirmek.

Alt-Hedef 2: 1990 ile 2015 yılları arasında açlıkla karşı karşıya olan nüfusun oranını yarıya indirmek.

⁵ Adaman, F. vd, (2006: 6)

⁶ Bu savın ayrıntıları için bkz. Harrison, Ann and Tang, Helena, (2005)

Özellikle Sub-Saharan Afrika’da aşırı yoksulluk (açlık) tehlikesine karşın neler yapılabileceği ve dünya üzerinde açlıkla ve eğitimsizlikle mücadele girişimleri başlamıştır. Bu girişimler sivil toplum örgütlerince de destek bulmuştur.

Küresel sermaye birikim modelinin tehlikeye girmemesi için, özellikle dünyada aşırı yoksulluğun ortadan kaldırılması gerekliydi. Çünkü aç insanlar, dünya üzerinde tek boyutlu uygulanan ve alternatifsiz olan büyüme modelinde görüntü (imaj) bozukluğuna neden olmakta; hatta yoksul bölgelerde yaşayan insanlar sisteme terör yoluyla zarar vermekteydiler. Bu nedenle 1980’li yıllardan bu yana, hatta 1990’lı yılların sonlarına kadar savunulan “*devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği,*” düşüncesi terk edilmiştir. Çevre ülkelerin hükümetlerince ve uluslararası kurumlar aracılığıyla yoksullukla mücadele ve aşırı yoksulluğun ortadan kaldırılması çalışmaları çerçevesinde güvenlik ağları oluşturmalarına, aç insanlara doğrudan gelir desteği sağlanmasına, yoksul insanların ve çocuklarının eğitim çalışmalarına hız verilmiştir. Çünkü aşırı yoksullukta yaşayan insanlar ekonomik büyümenin ve gelişmenin “*en az yararı*”na sahiptirler. Aşırı yoksul insanlar iş buldukları çalışıyorlarsa ve çok düşük ücretler alıyorlarsa, ya da hiçbir iş yapamıyorlarsa, gelirden ve dolayısıyla zorunlu yaşam standartlarından da yoksun yaşamaktadırlar. Parasal yoksulluk, eğer kamu desteği de yoksa, yaşam yoksulluğuna dönüşmekte ve toplumsal bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu toplumsal sorun, hem çevre ülkelerin, hem de merkez ülkelerin hükümetlerinin sistemi sürdürebilmeleri açısından tehlike oluşturmaktadır. Çünkü aşırı yoksul insanların yaşamları çok farklı yörüngededir. En uçtaki yoksulluğu yaşayan bir bireyin çoklu bölünen yoksulluğu ve bu yoksulluklarını çocuklarına da taşımaları, yoksulluğun etki alanını genişletmektedir. Bu bağlamda aşırı yoksulluk birçok farklı durumda insanları açıkça etkilemektedir.

Kronik yoksul insanlar, aynı zamanda, korumasız grupların basit bir listesi de değildir. İş ve üretim piyasası, etnik köken, ırk, cins, din, sınıf, sakatlık, göçmenlik, coğrafi konum gibi yapısal faktörler ile dulluk, hane halkının yaşlı-geçen durumu gibi yaşam döngüsü faktörleri ve doğal talihsizlik, hastalık, zayıflık gibi kişisel faktörlerin bir bileşkesidir. Bu bağlamda, aşırı yoksullukta yaşayan insanlar iki farklı grupta toplanabilir: Birinci gruptaki insanlar, sağlık, yaş, fiziksel ve zihinsel sakatlık nedeniyle uzun zamandır ekonomik faaliyette bulunmamaktadırlar. Aşırı yoksullukta yaşayan bu grup bireylerin piyasadaki gelir elde etmesi söz konusu değildir. Bu nedenle kamu desteği olmaksızın yoksulluklarına bir çözüm bulunması olanaklı değildir. İkinci gruptaki insanlar ekonomik faaliyette bulunmaktadır, fakat yoksulluğu yenecek güçleri yoktur. Bunun nedenleri arasında, çalışma süresi yetersizliği ve çok düşük ücretle çalışmaları, verimli varlıklara erişme olanaklarının olmaması ya da sosyal engeller gibi nedenler sıralanabilir.

The Millennium Development Goals Report 2007’ye göre, aşırı yoksullukta yaşayan insanların oranının hedeflere uygun biçimde düşmeye başladığı; dünya düzeyinde, gelişmekte olan ülkelerde 1990 yılında günde 1 \$’ın altında harcama yapan 1.250 milyon kişi varken, bu sayının 2004 yılında 980 milyon kişiye düştüğü söylenmektedir. Aşırı yoksullukta yaşayan insanların sayısı sürecin başında yaklaşık % 33 iken, bu oran 2004 yılında % 19.2’ye gerilemiştir. Bu gerileme sürecinin sürmesi durumunda belki de Millennium hedefinin tutturulacağı umulmaktadır. Ancak aşırı yoksulluğun azaltılmasında gösterilen iyileşmenin eşitsizlik sorununu çözmediği görülmektedir. Rapor’da bunun nedeni olarak, “*Asya’daki hızlı ekonomik büyüme,*” gösterilmektedir. Doğu ve Güneydoğu Asya’da yoksulluğun etkileyici azaltılma süreci deneyimi yaşanırken ve bu sürecin Güney Asya’ya örnek olması hedeflenirken; bunun tersine Batı Asya’daki yoksulluk oranları iki katının üzerine çıkmaktadır. Batı Asya’da 1990 yılında günde 1 \$’ın altında harcama yapan kişilerin oranı 1990 yılında % 1.6 iken bu oran 1999 yılında % 2.5 ve 2004 yılında da % 3.8 düzeyine çıkmıştır. Özellikle Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla birlikte dağılan Sovyetler Birliği ülkeleri ile bu bloğa bağlı Güney Doğu Asya ülkelerinin kapitalist sürece geçerken yaşadıkları sorunlar aşırı yoksulluğun artışında temel etmen olmuştur.

Sub-Saharan Afrika’da ise aşırı yoksulluk oranı azalma eğilimindedir. 1990 yılında % 46.8 düzeyinden, 1999 yılında % 45.9 ve 2004 yılında da % 41.1 düzeyine gerilemiştir. Bu gerilemede Birleşmiş Milletlerin ve Dünya Bankası’nın Millennium Gelişme Hedefleri’ne uygun biçimde yapmış oldukları çalışmalar ve doğrudan gelir destekli politikalar önemli rol oynamıştır. Bu çalışmalara bağlı olarak günde 1 \$’ın altında harcama yapan kişilerin sayısında da azalmalar meydana gelmiştir.

Aşırı yoksullukta bir iyileşmenin olduğu, özellikle Afrika kıtası ile Uzak Doğu Asya ülkelerinde görülmektedir. Ancak bu iyileşmenin o ülkelerin tüm yurttaşları için geçerli olmadığı, eşitsiz paylaşımın dünyada tüm ülkelerde ve bölgelerde sürdüğü en iyi ve en iyimser raporlarda bile görülmektedir. Hatta daha ileri giderek, bu raporlarda eşitsiz gelişmenin ve eşitsiz paylaşımın belirli noktalarda açlığın ve yoksulluğun giderilmesinde ve eşitsizliğin daha sonraki süreçlerde ortadan kaldırılmasında bir etken olabileceği bile tartışılmaktadır. Nitekim Uluslararası Yoksulluk Merkezi (International Poverty Centre)’nin Haziran 2007 tarihli “*Poverty in Focus*” özel sayısında bu durum ciddi biçimde tartışılmakta ve “*Fırsattaki eşitsizlikler, açıkça hem etkisiz hem de adaletsizken, eşitsizliğin tüm biçimleri mutlaka zararlı olmayabilir. Eğitimde, çalışmada ve girişimcilikte risk alma çabalarımızın*

(güdüler sağlayarak) değişiklik derecesini yansıtan gelir farklılıkları zaman içerisinde yoksulun yaşam standardının yükselmesine yardımcı olur,” yaklaşımı ortodoks gelişme kuramlarının genel bir çıkarımasını ortaya koymaktadır. Bu kuramlara göre, “kapitalist birikim sürecinde hırs ya da güdü (motivasyon), insanların daha çok çalışmasını sağlayarak, o insanların gelişmesinde temel belirleyici olmaktadır.” Ancak bu bir temenni olmaktan öteye geçebilecek bir çıkarım değildir. Nitekim Poverty in Focus’un aynı sayısının bir başka sayfasında, hanehalkı zenginliğinin küresel dağılımı⁷ incelenirken, “Dünyada yetişkinlerin % 10’u küresel hanehalkı zenginliğinin % 85’ine sahip olurken, alt gelir gruplarının yarısı güç bela ancak % 1’ine sahiptirler. Dünyadaki en zengin yetişkinlerin % 2’si küresel zenginliğin yarısından fazlasına sahiptirler,” saptaması yapılmaktadır. Diğer bir saptama da dünyanın bölgesel eşitsizliğini açıkça ortaya koymaktadır: “Küresel zenginliğin neredeyse % 90’ı Kuzey Amerika, Avrupa ile yüksek gelirli Asya-Pasifik ülkelerindedir. Amerika, dünya yetişkin nüfusunun % 6’sına sahipken, küresel zenginliğin % 34’üne sahiptir.”

Küresel gelir eşitsizliği üç temel kavramla açıklanmaktadır, ancak bu kavramlar da çoğu kez birbirine karıştırılır. Birincisi, “ülkelerin tartışız kişi başı gelirleri arasındaki eşitsizlikler”; ikincisi, “ülkelerin nüfuslarıyla tartılı kişi başı gelirindeki eşitsizlikler”; üçüncüsü de, “dünya bireyleri arasındaki eşitsizlikler”dir. Birincisinde, ülkelerin ortalama gelirlerinin birbirlerine ne kadar yakın ya da ne kadar uzak olduğu ile uğraşılır. Ancak dünyadaki tüm bireyler arasındaki gelir eşitsizliği dikkate alınmaz. Örneğin küçük bir ülkedeki ekonomik büyüme, nüfusu yoğun ve yoksul olan bir ülkedeki ekonomik büyümeyle aynı etkiye sahip olmayacaktır. İkincisinde ise, her bir ülkenin nüfusuyla ağırlıklı olarak hesaplanmış eşitsizliği ortaya konur. Bu hesaplamada, üstü örtülü biçimde, her bir bireyin, ülke içinde aynı kişi başına geliri aldığı varsayılır. Bu yüzden bu kavram, ülke içindeki eşitsizliklere yanıt vermez. Üçüncüsü ise, hem ülke içindeki hem de ülkeler arasındaki eşitsizlikleri içerir. Bu eşitsizliğin bir ölçümü ise, Gini Katsayısı’dır. 1990’lı yıllarda dünya ortalama Gini Katsayısının 0.60 dolayında olduğu hesaplanırken, en eşitsiz ülkeler olarak kabul edilen Güney Afrika ülkelerinde ve Brezilya’da bu rakam 0.65 dolayındadır. Gini katsayısı, sifra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, 1’e yaklaştıkça bozuk bir gelir dağılımını ifade eder. Bu katsayı, küresel eşitsizliğin ne derece büyük olup olmadığını ortaya koymaktan uzaktır. Daha çok genel bir görüntü veren bir göstergedir. Bu nedenle gelir dağılımının kümülatif fonksiyonunun dilimler halinde incelemesi daha iyi bir göstergedir. Toplam dünya gelirinin (satın alma gücü paritesine göre) yaklaşık üçte birini en zengin (en üst) % 5’lik dilimdeki insanların elde etmelerine ve en tepedeki % 10’luk dilimin ise toplam dünya gelirinin yarısını elde etmelerine karşılık; en dipteki % 5’lik dilim dünya toplam gelirinin % 0.2’sini ve en dipteki % 10’luk dilim de % 0.7’sini elde etmektedir. Bir başka gösterge ise, en alttaki % 5’lik dilim ile en üstteki % 5’lik dilim arasındaki farktır ve bu fark 165 kattır.⁸

Liberal iktisat kuramlarının yer aldığı kitaplarda, genel kanı olarak, “küreselleşmenin yoksulluğu yenmede, eşitsizliği azaltmada ve yoksul ülkelerde ve eğitim düzeyi çok düşük çalışanlar lehine en büyük fırsattan yararlanma yönünde yararlı olduğu,” söylenir. Ancak yapılan son çalışmalar arasında yer alan Winters⁹’in çalışmasında, “yoksulluk ile ticaretin liberalleşmesi arasında güçlü, olumlu anlamda bir ilişkiyi gösterecek çalışmanın olmadığı,” söylenmektedir. Goldberg and Pavcnik¹⁰ ve Ravallion’a¹¹ göre ise, “ticaret ve eşitsizlik üzerine çok hacimli bir literatür olmasına karşın, ticaretin liberalleşmesi ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi olumlu gösteren verilere dayalı neredeyse hiçbir çalışmanın olmadığı,” belirtilmektedir. Harrison’a¹² göre ise, “yalnızca birkaç genel denge modeline dayalı çalışmada, yoksulluk ile ticaretin liberalleşmesi arasında verisel çözümleme yapan çalışma olduğu literatürde görülmektedir. Bu çalışmalarda aralarında bağların çok güçlü olmadığı söylenirken, nitel yönü ağır basan çalışmalarda ise, küreselleşmenin, yoksul ülkelerde eşitsizliği azalttığı değil, tam tersine eşitsizliği daha fazla artırdığı sonucunu ortaya koymaktadır. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında temel belirleyici etken ise, yoksul ülkelerin ticari ve finansal boyutta dışa açılma sürecinde, ücret farklılıklarının çok yüksek boyutta olduğu gerçeğidir. Daha fazla eğitilmiş becerili emeğin ücretlerinde önemli bir artış söz konusu olurken, düşük eğitilmiş (ve eğitimsiz) emeğin ücreti düşmektedir. Nitekim Meksika’da 1984-90 yılları arasında beyaz yakalı olarak nitelendirilen eğitilmiş çalışanların saat ücretlerinde % 13.4 artış olurken; mavi yakalı olarak nitelendirilen niteliksiz (eğitimsiz) çalışanların ücretlerinde de % 14 düzeyinde düşüş meydana gelmiştir.”¹³

Küresel yeni sermaye birikim modelinin zengin ve görece yaşanılabilir Avrupa’da bile yoksulluk ve eşitsizlik çok önemli bir sorun olmaya başlamıştır. Nitekim 1990’ların başından itibaren yoksulluk ve sosyal dışlanma konularında faaliyetler yürüten EAPN (European Anti-Poverty Network) kurulmuş; yoksulluğu ve sosyal

⁷ Davies, James, vd, (2006: 3)

⁸ Milanovic, (2007: 6)

⁹ Winters, Alan L., Neil, McCulloch and Andrew, McKay, (2004)

¹⁰ Goldberg and Pavcnik (2004)

¹¹ Ravallion (2004)

¹² Harrison, Ann (2006)

¹³ Burada kullanılan veriler Kremer, M. (2007: 10)’den alınmıştır.

dışlanmayı ortadan kaldırmak için Lizbon Stratejisi geliştirmiştir. Bu strateji, Sosyal Avrupa'nın oluşumu için mücadele etmekte; bu bağlamda ortak dayanışma değerleri, katılım ve eşitlik, sosyal dışlanmanın ve yoksulluğun yok edilmesiyle bir bütün olarak uğraş vermektedir. Bu kurumun son çalışmalarında¹⁴, Lizbon Stratejisi Vizyonu'na uygun olarak, yoksulluğun kesin olarak 2010 yılına kadar üye ülkelerden kaldırılmasına çalışılırken, kurum, "büyüme ve iş" odaklı dengeli bir ekonomik ve sosyal model geliştirme uğraşı içindedir. Bu bağlamda Lizbon Stratejisi, ulusal reform programlarının yürütülmesi aşamalarını yeniden yazarak sürekli gelişme ve değişim içindedir. Bu çerçevede, zengin Avrupa Birliği ülkelerinde yoğun biçimde yoksulluk ve sosyal katılım üzerine politik tartışmalar yapılmaktadır. Bu tartışmalar daha çok, "küresel yeni sermaye birikim sürecinin bir sonucu olan, kamu harcamalarının, emeklilik fonlarının ve sosyal korumanın azaltılması sonucu yoksulluğun yaratıldığı ve yaygınlaştığı," üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, "Neo-liberal küresel sermaye birikim modeli nasıl ve ne biçimde revize edilerek daha sosyal bir Avrupa modelinin yaratılması sağlanabilir?" sorusu yoğun biçimde tartışılmaktadır. Bu tartışmalar, toplumdaki bireylerin iş bulma, daha iyi bir çevrede yaşama, çocuklarının daha iyi eğitim almasını sağlama, sağlıklı içme suyuna erişme, yaşam beklentilerinin ve kaliteli yaşam ortamlarının sağlanması gibi temel konularda odaklanmıştır.

Dünyada aşırı açlığın yok edilmesi, yoksulluğun azaltılması gibi temel konular, yalnızca gelir odaklı olan öncekiler gibi ele alınmamakta, daha çok gelirin yanında toplumsal yapının da güçlendirilmesi ve dolayısıyla yaşam kalitesinin artırılması ekseninde ele alınmaktadır. Bu odakta, "yaşam kalitesi", kavram olarak, "yaşamın sosyal, ekonomik ve çevresel bakımdan kalitesi," olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede, yaşam kalitesi, yaşamımızın eğitim, istihdam, enerji, çevre, sağlık, insan hakları, gelir, altyapı, ulusal güvenlik, kamu güvenliği, yeniden yaratma ve barınma gibi tüm boyutlarını içeren bir kavramdır.¹⁵ Dünyadaki ve ülke içindeki yaşam koşulları bireylerin toplumsal ve ekonomik durumlarını farklılaştırmakta, bu farklılıklar bireylerin çevresine yansıtılarak daha geniş ve sürekliliği olan bir sürece dönüşmektedir. Toplumsal ve ekonomik koşulların kötü olduğu ülkelerin ve bireylerin bu yapıları değiştirmesi, ortodoks kuramların söylediği gibi, çabucak ulaşılabilecek bir sonuç değildir. Dünya bireylerinin, geçmişte ailelerinin, çevrelerinin ve ülkelerinin biriktirdikleri gelenekleri, görenekleri, zenginlikleri ya da yoksullukları vardır. Bu yapıların değişmesi ya da dönüştürülmesi ekonometri modelleriyle de sağlanamaz. Bu çerçevede yoksul bireylerin ya da ülkelerin yoksulluğunu ortadan kaldırmak ya da dünyadaki eşitsizlikleri (ki bu eşitsizlikler gelir, cins, ırk, din gibi eşitsizliklerdir) yok etmek, çok büyük ve uzun erimli bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Bu çalışma ise, yaşam kalitesinin topyekun yükseltilmesi çabalarına dayanmalıdır.

Bireylerin tarihsel boyutta sürekli yer değiştirmelerinin nedeni de yaşam kalitelerini artırma çabalarıdır. Ülke içinde ve ülkeler arası, hatta kıtalar arası göç hareketleri bunun bir sonucudur. Daha iyi bir yaşam için insanların doğdukları, yaşadıkları, düşlerinin bile kurgulandığı yerleri bırakarak tanımadıkları yerlere göç etmeleri bu arayışın bir sonucudur. Bugün dünyadaki göç hareketlerinin odağında, yaşam kalitesi kavramını tanımlayan faktörlerin egemen olduğu çok açıktır. Yaşam kalitesinin düşük olduğu alanlardan, yaşam kalitesinin yüksek olduğu alanlara doğru bir göç hareketinin olduğu kanıksanan bir gerçektir. Bu çerçevede yaşam kalitesi düşük olan Afrika, Asya kıtalarından zengin Avrupa'ya, ya da Güney Amerika kıtasından Kuzey Amerika kıtasına göç hareketlerinin yoğun olması bu nedenledir. Gelişmiş dünyanın en önemli sorunu, her ne kadar "iklim değişikliği" ve "küresel ısınma" olarak görünse de, bunun da ötesinde "göçmenler" ve "mülteciler" sorunu temel sorun durumuna gelmiştir. Bugün dünya nüfusunun çok önemli bir bölümü "mülteci" konumundadır.

Dünyadaki yoksulluğun, eşitsizliğin yenilmesinde ve yaşam kalitesinin topyekun artırılmasında artık kamunun ve kamu kaynaklarının çok önemli bir işlevi söz konusudur. Liberal anlayışın devlet ve kamu harcama anlayışındaki değişim zorunluluğu da bu noktada ortaya çıkmaktadır.

1.03. Kent Odaklı Yeni Yoksulluk

Yeni yoksulluk kavramı, küresel yeni sermaye birikim sürecinin ortaya çıkardığı yapısal sorunlardan kaynaklanan bir kavramdır. Bu yapısal sorunların ortaya çıktığı kentler, sosyal bilimler yazınında son yıllarda gelişen "küresel kentler" kavramı ile nitelenmektedirler. Bu kentler, bir ayrışmanın ya da dışlanmanın tanımı olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Küresel kentlerde oturan bireyler, gelir ve tüketim kalıpları ve yaşam biçimi boyutlarında ayrışan hatta kutuplaşan bir süreci yaşamaktadırlar. Bu sürecin yaşanmasında temel belirleyici ise, küresel liberal politığın nimetlerinden yararlanan ve bu ekonomik, toplumsal ve siyasal süreçleri içselleştiren bireylerle ve topluluklarla, bu süreci içselleştiremeyen bireylerin ve toplulukların aynı kent mekanlarında yaşamalarıdır. Nitekim aynı kent mekanlarında küresel finans ve ticaret hareketlerini yöneten ve yüksek gelir

¹⁴ EAPN, (2007a), (2007b),

¹⁵ <http://www.calvert-henderson.com/>

elde eden ve yüksek ve lüks tüketim kalıplarına sahip azınlıktaki bireyler ve topluluklar ile nüfusun çoğunluğunu oluşturan geleneksel gelir ve tüketim kalıplarına sahip, yoksulluğu geçici olmaktan çıkıp kalıcı olan toplulukların bir arada yaşadığı kentlerdir, küresel kentler... Bu nedenle yeni yoksulluk, genel yoksulluk kavramından ayrılmaktadır. Bu bağlamda yeni yoksulluk, küresel ekonomik alanda oluşan dönüşümler sonucunda, önceden kendini yoksul hissetmeyen kitlelerin yoksul duruma düşmesi, bu yoksulluğun görece kalıcı olması ve bu özellikteki kitlenin giderek toplumsal ve mekansal süreçlerden dışlanmasıdır. Bu küresel kentler sanayileşmeden kaçınarak, daha çok hizmet ve finans odaklı kentler durumuna dönüştükleri için kendi ülkelerinin iç bölgelerine hizmet etmekten öte ülke dışı bölgelere ve onların kurum ve bireylerine hizmet etme görevi üstlenmişlerdir. Bu nedenle bu kentler de, gelişmiş kapitalist kentlerde olduğu gibi, yüksek binalar ile lüks otellerin yaygın olduğu kentlere dönüşmüşlerdir.

Küresel kapitalizmin yeni sermaye birikim modelinin oluşturduğu bu küresel kentlerde yeni bir yoksulluk süreci de yaşanmaya başlanmıştır. Bu, genel yoksulluk kavramından farklı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Nitekim yeni yoksullukla ilgili yazında şu kavramlara rastlanmaktadır; *toplumsal dışlanma (social exclusion)*, *sınıf-altı (underclass)* ve *kenardalık (marginality)*. Bu kavramlar, farklı kuram ve politika içerse de, özünde farklı coğrafyaları temsil etmektedirler.

Toplumsal dışlanma (social exclusion) kavramı, daha çok Avrupa Birliği çerçevesinde kullanılan bir kavram olup, “*kişilerin, yoksulluk, temel eğitim/becerilerden yoksunluk ya da ayrımcılık dolayısıyla, toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal yaşama dilediklerince katılımlarının engellenmesi,*” sürecine karşılık gelmektedir. Bu durum, bu kesimin bir yandan emek piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim olanaklarına ulaşımında zorluklar yaşamasını getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır. Bu kesimin elindeki güç oldukça sınırlı olup, karar alma süreçlerine katılımı sınırlı oranda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla da bu kesim genelde kendini güçsüz ve günlük yaşamını etkileyecek kararların alınmasında kontrolü elinde tutmaktan aciz hisseder.¹⁶ Bu bağlamda Avrupa devletlerinde “*sosyal refah devleti politikaları*” olarak bilinen politikalar, bu toplumsal dışlanmanın yok edilmesini hedeflemişlerdir. Bu ülkelerde, uygulanan sosyal politikalar ile toplumsal dışlanmanın bir biçimde ortadan kaldırılabileceği görüşü egemendir.

Sınıf-altı (underclass) kavramı ise, daha çok A.B.D. bağlamında düşünülen bir kavramdır. Kapitalist sistemin daha önceleri içinde yer alan insanların, daha sonraki süreçte sistemin dönüşmesinden ötürü artık yeni olanaklara sahip olmamaları ve sosyal özellikleri nedeniyle (özellikle ırk temelinde) toplumsal bir sınıf olmanın ötesinde sınıflar arası bir alt katman ya da bir sınıf-altı (underclass)’na dönüşerek kendi yerleşim çevrelerinde gettolaşan bir ortamda yaşamlarını sürdürmeleridir. Bu gettolaşan çevrelerde uzun dönemli işsizliği, yüksek suç oranlarını, barınma ve gündelik yaşamlarını sürdürebilme sorunlarını yaşayan bireyler yaşamaktadırlar.¹⁷ Bu kavram bugün A.B.D.’nin metropollerinin yanı sıra ‘dünya kenti’ biçiminde tanımlanan batılı ülkelerin metropollerinde rastlanmaktadır. Türkiye’de ise sokak çocukları, baliciler vb. olarak nitelenenler dışında, sınıf-altı ile benzerlik kurulabilecek yaygın bir kitle gözlenmemektedir.

Kenardalık (marginality) kavramı ise, daha çok Latin Amerika ülkeleri için kullanılan bir kavram olup, özünde kapitalist sisteme entegre olamamışlığı tanımlayan bir kavramdır. Bu bağlamda kapitalist sermaye birikim sürecinin işleyiş biçiminden kaynaklanan ve giderek bireyleri sistemden bir şey beklememeye doğru götüren bir süreçte dışlanan bireyleri ve toplulukları ifade etmektedir.

Bu üç kavramın ortaya koyduğu ortak yapı, küresel yeni sermaye birikim sürecinin çevre ülkelerde bir toplumsal-niteliksel yapı değişikliğini ortaya çıkardığı gerçeğidir. Bu gerçekten hareketle çevre ülkelerde küresel kent niteliğine bürünmüş yeni mekansal alanlarda toplumsal dışlanmışlık, sınıf-altı ve kenardalık gibi kavram ışığında, geniş kitleler aslında bir yeni yoksulluğu yaşarken, diğer yanda küçük bir azınlık çok yüksek gelirler elde etmekte ve bu gelirlere koşut biçimde yüksek lüks tüketim yapmaktadır. Küresel yeni sermaye birikim süreci, öncekinin tersine, niteliksiz işgücünün gelir düzeyini ve yaşam kalitesini azaltırken, nitelikli iş gücünün ve para-sermayenin gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmektedir. Daha önceki süreçte uygulanan sosyal politikalar toplumsal dışlanmayı bir biçimde elimine ederken, “*1980’lerden beri ekonominin, istihdam koşullarının, küreselleşmenin getirdiği yeni katmanlaşmanın, kültürel dinamiklerin ve de sözünü ettiğimiz olguların gözlemlendiği kentin mekansal dokusunun yapısı değişmektedir. Artık toplumsal bütünleşmede sonradan ortaya çıkan sorunları gidermeye yönelik olarak kurgulanmış bir sosyal politika, yeni ortaya çıkan yapısal sorunları gidermede yetersiz kalmaktadır.*”¹⁸ Bu yetersiz kalma sürecinde temel belirleyici olan etmenler ise,

¹⁶ Adaman, F. vd, (2006: 6)

¹⁷ Ayrıntısı için Kenneth B. Clark and William Julius Wilson and Gunnar Myrdal (1989: 3-5)

¹⁸ Buğra, A. ve Keyder, Ç., (2003: 21)

hem sosyal politikaya bakıştaki değişim, hem de kırsal alandan kentsel alanlara yoğun biçimde süren göçlerdir. Çevre ülkelerin küresel kentlerinin merkezindeki kapitalist üretim ilişkilerini içselleştirmiş birey ve topluluklar için kamu kesiminin uygulayacağı sosyal politika, o kentin daha güzel görünmesinin dışında bir etkiye sahip değilken; kentin dış çeperinde kırsal alandan göç edip yerleşen insanlar için sosyal politika, aş, barınma, gibi temel yaşam koşullarının sürdürülebilmesi olarak algılanmaktadır. Kırsal kesimden kente göç eden bireylerin yetersiz eğitim düzeyi ve niteliksiz iş gücü özelliklerine sahip olmaları, bu kitlenin çok önemli bir kısmının işsiz kalmasına neden olmaktadır. Kırsal kesimden gelip kente bir biçimde yamayan, kentin içinde yabancılaşan birey, geleneksel yapı ilişkilerini kullanarak, kentte kalıcı olmanın yollarını aramaktadır. Çevre ülkelerin patronaj ilişkilerine giren, bu ilişkilerden kendine ekonomik, siyasal yarar sağlayan kırsal kesimden göç eden bireylerin ekonomik anlamda iş bulmaları, varoş ya da gecekondu bölgelerinde derme çatma yapılarla başlayıp, katlı yapılara sahip olabilmeleri olanaklı iken; patronaj ilişkilere sahip olmayan bireylerin ise kırsal kesimdeki yoksullukları, kentin çeperinde, varoşlarında kalıcı olmaktadır. Bu çerçevede gelişen kent içindeki toplumsal ayrışma, yoksulluğu kalıcı duruma getirmekte; dolayısıyla kentsel yaşam kalitesinin ayrışmasını ortaya çıkarmaktadır. Kentsel yaşam kalitesi farklılığını giderecek olgu olarak “*kamu kesiminin hizmet anlayışı*” önem kazanmaktadır. Kamu kesimi, yeni yoksul kesimi kente entegre edecek, onların dışlanmasını önleyebilecek gelir ve hizmet politikaları ürettiği oranda yaşam kalitesi farklılığı da azalmış olacaktır. Küresel kentlerin merkezleri gittikçe genişlemekte, kısa zaman önce varoş olarak nitelendirilen alanlar kent merkezlerine dönüşmektedir. Kısa zaman öncesine kadar derme çatma baraka tarzı evlerin ve mekanların olduğu yerlerde, şimdilerde gökdelenlerin yükselmesi sonucu buralarda yaşayan yeni yoksulların daha da “*ötelenmesi*” sorununu gündeme getirmektedir. Kamu kesiminin uygulayacağı kentsel alan düzenlemelerinde, arazi rantlarının nasıl kullanılacağı da kent odaklı yeni yoksulluğu yenmede önemli bir göstergedir.

2. TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN YENİ YOKSULLUĞA DÖNÜŞÜM SÜRECİ

2.01. Türkiye’deki Yoksulluk, Eşitsizlik ve Yaşam Kalitesi Göstergeleri

TÜİK’in Raporu’na¹⁹ bakıldığında, Türkiye’de 623 bin kişinin açlık sınırının altında yaşadığı, yani çok sınırlı zorunlu gıda aldığı ve 14 milyon 681 kişinin de gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşadığı görülmektedir. Yaklaşık 10 bin kişinin ise yılda 470 YTL (yaklaşık 365 \$)’nin altında harcama yapabildikleri görülmektedir. TÜİK’in verilerinde, 4 kişilik bir aile için açlık sınırı aylık 190 YTL ve yoksulluk sınırı 487 YTL olarak verilmektedir. “Bu rakamların gerçek açlık ve yoksulluk sınırlarını ne derece yansıttığı?” da bir başka tartışmanın konusudur.

Bu veriler çerçevesinde, oransal olarak hem açlık, hem de yoksulluk rakamlarının önceki yıllara göre düştüğü gözlenmektedir. Nitekim Türkiye’de yaşanan derin bir bunalımın etkilerinin sürdüğü 2002 yılında % 1.35 olan Türkiye genelindeki açlık oranının, 2003 ve 2004 yılında % 1.29’a ve 2005 yılında da % 0.87 düzeyine gerilediği görülmektedir. Kentsel alanlarda ise 2002 yılında % 0.92 olan oran, 2003 yılında % 0.74 düzeyine, 2004 yılında % 0.62 düzeyine gerilerken, 2005 yılında % 0.64 düzeyine çıkmıştır. Kırsal alanlardaki açlık oranının ise 2002 yılında % 2.01 iken, bu oran 2003 yılında % 2.15’e, 2004 yılında % 2.36 düzeyine çıktığı; ancak 2005 yılında % 1.24 düzeyine gerilediği görülmektedir. İlginç olan nokta ise, 2005 yılında kırsal açlık oranındaki bu azalmanın gerekçesinin çok açık olmamasıdır. Kırsal alandaki açlık oranlarında 2005 yılında ortaya çıkan bu iyileşmede, kanımızca, sosyal yardımlaşma fonlarının aşırı ölçüde kullanılması, KÖY-DES Projeleri ile Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)’nin seçmiş olduğu Kayseri, Bursa, Erzurum ve Kahramanmaraş gibi illerde kırsal alandaki açlığın yenilmesinde uyguladığı “*doğrudan gelir destekli projeleri*” ile “*mikro kredi*” uygulamalarının ve Avrupa Birliği’nin Güney Doğu illerine yönelik olarak uyguladığı “*kalkınma ve doğrudan gelir destekli projeleri*”nin çok önemli katkılarının olduğu görülmektedir.

TÜİK’in raporunda, “*Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda yoksulluk oranı % 32.95 iken, kentsel alanlarda yaşayanların yoksulluk oranı % 12.83’tür,*” verisi ise, kırsal yoksulluğun hala çok önemli oranda sürdüğünü göstermektedir. Diğer bir saptama ise, hanehalkı büyüklüğünün artmasına koşut biçimde yoksulluk riskinin de artmasıdır. Nitekim 4 kişilik bir ailenin yoksulluk oranı 9.36 olurken, 7 ve daha fazla kişili hanelerdeki yoksulluk oranı % 45.99 olarak hesaplanmıştır. Hanehalkı türüne göre çocuklu çekirdek ailede bulunan kişilerin yoksulluk oranı % 18.99 olurken, çocuksuz çekirdek ailelerde bu oran % 8.55’e düşmektedir. Ataerkil veya geniş ailelerdeki kişiler için yoksulluk oranı ise % 27.31 olarak kestirilmiştir.

¹⁹ TÜİK (2006a)

Raporda dikkate çeken çok önemli bir unsur, *eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riskinin azalmasıdır*. Nitekim, okur-yazar olmayanlarda yoksulluk oranı % 37.81 olurken, ilköğretim mezunlarında % 22.42, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 6.79, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip kişilerde % 0.79 olmuştur. Cins eşitsizliği yoksulluk verilerine bakıldığında ise 2005 yılında kadınlarda yoksulluk oranı % 21.01, erkeklerde % 19.97'dir.

TÜİK'in²⁰ diğer bir raporu'nda Türkiye'nin gelir dağılımı ve eşitsizlik verilerine bakıldığında ise, uygulanan açlığı azaltma projeleri odağında yüzde paylar analizine göre ilk % 20'lik grubun gelirden aldığı pay artarken, beşinci % 20'lik grubun payı düşmüştür. Hanehalkı Bütçe Araştırması sonuçlarına göre 2005 yılında, hanehalkı kullanılabilir gelirine göre oluşturulan % 20'lik hanehalkı gruplarından birinci gruptaki hanehalklarının gelirden aldığı pay % 6.1 iken, beşinci gruptaki hanehalklarının gelirden aldığı pay % 44.4'tür.

Buna göre, beşinci % 20'lik grubun payının birinci % 20'lik grubun payına oranını veren S80/S20 eşitsizlik ölçüsü 7.3 kat olarak hesaplanmıştır. Aynı oran 2004 yılında 7.7 kat olarak gerçekleşmiştir. Kentsel yerleşim yerleri için beşinci % 20'lik grubun payının birinci % 20'lik grubun payına oranı 6.8 kat, kırsal yerleşim yerleri için ise 7.2 kat olarak hesaplanmıştır. Gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinden Gini katsayısı, Türkiye geneli için 0.38, kentsel yerleşim yerleri için 0.37 ve kırsal yerleşim yerleri için ise 0.38 olarak hesaplanmıştır. Gini katsayısı, 2004 yılında Türkiye genelinde 0.40, kentsel alanlarda 0.39, kırsal alanlarda 0.37 olarak gerçekleşmiştir.

2.02. Türkiye'de Yoksulluğun Kalıcılığı: Kent Odaklı Yoksulluk Süreci

TÜİK'in yoksulluk ve gelir dağılımı verilerinde son yıllarda bir iyileşmenin olduğu görülmektedir. Ancak bu iyileşmenin Türkiye'de piyasa odaklı ilişkiler sonucu ekonominin büyümesinin yoksul ve aç kesimlere yansımaları değil; daha çok kamu odaklı ve gönüllü kuruluşlarca da desteklenen doğrudan gelir destekli politikaların sonucu olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'ndan 2003 yılında 500 kg kömür yardımı yapılan aile sayısı 1 milyon 96 bin kişi iken, bu sayı 2005 yılında 1 milyon 844 bine çıkmış ve 2006 yılında da 1 milyon 744 bin olmuştur. Aynı fondan yalnızca dini bayramlar öncesi yapılan nakit para yardımı ise 2003 yılında 35 milyon YTL iken, bu rakam 2006 yılında 100 milyon YTL'ye çıkmıştır. Nüfusun en muhtaç kesimine dahil olan ailelerin çocuklarına yönelik Şartlı Nakit Transferi Sağlık Yardımlarından yararlanan çocuk sayısı 2003 yılında 28.027 çocukken, bu sayı 2006 yılında 913.700 çocuğa yükselmiştir. Dar gelirli ailelerin çocuklarına yönelik eğitim araçları yardımları ise, aynı dönemde 9.5 milyon YTL'den 50 milyon YTL'ye çıkmıştır. Taşınabilir eğitime ayrılan kaynak ise, 2003 yılında 65 milyon 183 bin YTL iken, bu rakam 2006 yılında 124 milyon 650 bin YTL olmuştur.²¹ Türkiye ekonomisi 2003 yılından bu yana sürekli büyümesine karşın, kamunun aşırı yoksulluğu ya da açlığı gidermeye yönelik harcamalarındaki ve kapsadığı insan sayısındaki artışlar, Türkiye'deki uluslararası piyasa odaklı büyümenin, yoksulluğu azaltacak ya da yok edecek etkiden uzak olduğu ve yoksullaştırdığı insan sayısında artışlar olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Yoksullaşan mekanlar ise, daha çok kentsel alan olarak nitelendirilen yerlerdir. Nitekim SYDGM'nin sosyal riskleri azaltmaya yönelik yapmış olduğu harcamaların yaklaşık % 75'i kentsel alanlara yapılmaktadır. Bu tablo içinde, Türkiye kentlerinin konumu, daha ağırlıklı olarak Doğu Avrupa ve Latin Amerika deneyimlerini andırmaktadır. Doğu Avrupa kentlerinin deneyimiyle ortak yönü, 1980'ler sonrasında ulusal kalkınmacılığın terk edilip, görece daha liberal bir politik uygulamaya doğru geçilmesinden; Latin Amerika deneyimiyle ortak yönü, kırsal parçalanma ile ortaya çıkan göç sonrasında yaşanan çarpık kentleşmeyle ilgisinden dolayıdır. Ancak, daha zayıf bağlantıları olmakla birlikte, Batı Avrupa, Amerika ve Afrika deneyimleriyle de benzerlikler kurulabilir.

Türkiye'de kent odaklı yeni yoksulluğun genişlemesindeki temel etmen, kırsal kesime yönelik uygulanan piyasa odaklı politikalara koşut biçimde kırsal kesimden kentsel alanlara doğru yönelen nüfus hareketleridir. Nitekim 1989 yılında istihdam edilebilecek nüfusun yaklaşık % 57'si kırsal alanlarda yaşarken, 2006 yılında bu oran yaklaşık olarak % 27 düzeyine inmiştir. Kentsel alana gelen nüfusun niteliğine bakıldığında ise, niteliksiz bir işgücünün olduğu görülmektedir. Kentsel alana göç eden nüfusun % 81'i lise altı eğitim düzeyindedir. Göç eden ve niteliksiz işgücü durumundaki insanların bu eğitim yapılarıyla kentte iş bulmalarını ve yüksek gelir düzeyine sahip olmalarını beklemek gerçekçi değildir.

²⁰ TÜİK, (2006b)

²¹ Burada kullanılan veriler <http://www.sydgm.gov.tr/sydtf/web/gozlem.aspx> adresindeki SYDGM verileridir.

Türkiye’de uygulanan küresel ticaret ve finans odaklı yeni sermaye birikim süreci, kamu kesiminin istihdam ve ücret politikalarında ve uyguladığı sosyal politikalarda da değişiklikler ortaya çıkarmıştır. 1980 öncesi süreçte kamu kesimince uygulanan yaygın ve nitelsiz işgücünü görece yüksek ücretle istihdam etme politikası yerine, düşük ücret ve daraltılmış istihdam politikaları egemen olmuş ve sosyal politikalar da 2000’li yıllara kadar yeni yoksul kesimleri kapsamaktan uzak kalmıştır. Türkiye’de yaşanan 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri sonrasında uygulanan istikrar politikalarının toplumsal dışlanmayı artıracığı varsayımı çerçevesinde, Dünya Bankası, UNDP ve Avrupa Birliği’nin sosyal fonları da desteklenen ve aynı zamanda gönüllü kuruluşların da açık destek verdiği doğrudan gelir destekli politikalar SYDF (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu) aracılığıyla yaygın olarak uygulanarak, Türkiye’de 2001 sonrası süreçte uygulanan “*dış piyasa odaklı büyüme stratejisi*”nin yarattığı yeni yoksullar sisteme entegre edilmeye-tutundurulmaya çalışılmıştır. Bu politikalar ile aşırı yoksulluk bir anlamda elimine edilirken, görece yoksulluk, hem gelir hem de tüketim ve yaşam kalitesi açısından artmıştır.

Türkiye’de son yıllarda yaşanan yüksek büyüme hızları, toplumsal ve ekonomik yaşamda bir dönüşüme neden olmaktan çok, toplumsal ve ekonomik yaşamın yoksulaştırıcılığını ve ayrıştırıcılığını kalıcı duruma getirmiştir. Bir tarafta yılbaşı hediyesi olarak çocuklara pahalı Ferrari oyuncak arabalar alınırken, diğer tarafta yoksul ailelerin okula giden çocuklarının beslenme çantalarında ancak bir elma ya da bir parça ekmek olabilmesi bunun bir göstergesidir.

Türkiye’de kentsel mekanların oluşturulmasında ve geliştirilmesinde kamusal kararlarla yaratılan rantlar geniş halk kitlelerine yönelik değil, kişisel çıkarlara yönelik olarak kullanılmıştır ve kullanılmaktadır. Türkiye’deki kentleşmeyi, gecekondulaşma-informelleşme-mafyalaşma üçgeninde açıklayan Işık ve Pınarcıoğlu’na göre²², 1980 öncesinin masum barınma gereksiniminin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan gecekondu, devletin toplumsal kesimler arasındaki hakem rolünden çekilmesiyle birlikte, kente önce gelenlerin, informal ilişki ağları yardımıyla, saldırgan bir servet edinme ve sınıf atlama aracı olmuştur. Kente sonradan gelenler ise, el konabilecek kamu arazisi kalmadığı için kiracı konumunda kalmışlar ve yoksulluk sarmalını aşacak kaynaklara erişememişlerdir.

Kent odaklı yeni yoksulluğun yaşandığı bu mekanlarda, yoksulluğun kalıcı olduğunu gösteren izdüşümler vardır. Karlı bir günde okulların tatil edilmesi kentin merkezindeki çocukları ve annelerini mutlu ederken, kentin çeperinde yaşayan çocukları ve annelerini mutlu etmemektedir. Çünkü bu alanlarda yaşayan çocuklar için okul mekanı, aynı zamanda ısınmanın, sıcak bir ortam bulmanın mekanıdır. Gündelik işlerde temizlikçilik yapan annenin ise iş kaybıdır, işini kaybetme riskidir. Çöplükten ekmek toplayan çocuklara sorulan, “*Bu ekmekleri kuşlara yem yapmak için mi topluyorsunuz?*” sorusuna verilen, “*Hayır. Evde yemek için topluyoruz,*” yanıtı yoksulluğun ne derece kalıcı olduğunu göstermektedir.

Kent odaklı yoksulluğun yaşandığı gecekondu türü bu yerleşim yerlerinde, kentsel dönüşüm projeleri adı altında “*Karadeniz Modeli*” olarak adlandırılan ve TOKİ tarafından büyük inşaat şirketlerine yaptırılan “*rezidans*”lar, eklektik kent yapısının insan özeline yanı sıra, mekan özeline de göstermesi açısından bir ironi oluşturmaktadır.

3. İSTANBUL ÖZELİNDE YOKSULLUK OLGUSU

Yoksulluk göstergeleri, yoksulluğun boyutları ve yansımaları açısından, Türkiye’nin en büyük kenti, bir dünya kenti ve ekonominin başkenti olan, AB’ye aday ülke kentleri arasında 2010 Kültür Başkenti olarak seçilen İstanbul, özel bir örneği oluşturmaktadır. İstanbul, bugün gelinen noktada, daha fazla büyümesi gereken, nüfusu daha fazla artması gereken bir kent değil, var olan yaşamın kalitesinin yükseltilmesi gereken bir kent durumundadır. İstanbul’daki yaşam kalitesi, gelir düzeyi ve tüketim kalıpları açısından ayrıştırıcı ve dışlayıcı bir konuma sahiptir. Bu bağlamda, düzenlenen ana arterin rögar kapağı gazete kağıdıyla kapatıldığı için kanalizasyonun içine düşüp kilometrelerce sürüklenerek ölen bir çocuğun ağıtının yakıldığı kent görüntüsünün yanında, modern teknolojisini yüksek binaların yükseldiği, gösterişli alış-veriş merkezlerinin, rezidansların arttığı küresel kapitalizmin yaşam biçimini içselleştirmiş bireylerin yaşam kalitesini de içinde barındıran bir kent konumundadır.

3.01. İstanbul’a Biçilen Yeni Kimlik

²² Işık ve Pınarcıoğlu, (2001: 77)

Türkiye, liberalizmin rüyasına kendisini kaptırdığı yıllardan bu yana, İstanbul, kapitalizmin yükselen yeni değeri olan küresel kentler inşasının ana kentlerinden birisi konumundadır. Bu nedenle 1980 sonrasında İstanbul'a ilişkin başlıca misyonu, para sermayenin Ortadoğu Başkenti ya da Yeni Beyrut olması idi. İstanbul Türkiye'nin ekonomisinde hep başat güç olmuştur. 1980 öncesinde iç ekonomiye sanayinin ve ticaretin başat gücü olarak hizmet ederken, 1980 sonrası dönemde, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası para-sermayenin ve ticaretin başat gücü olarak hizmet etmiştir. Bu bağlamda sektörel öncelikleri farklılaşan kentin mekan kullanım hedefleri de yeniden belirlenmiştir.

İç sanayi kentinden uluslararası para-sermaye kentine dönüşüm süreci, İstanbul'da kent merkezindeki arsaların anlamının değişmesine neden olmuştur. Yeniden keşfedilen bu arsalar da büyük plazalar, villa siteleri, alışveriş merkezleri, eğlence merkezleri, turizm, kültür endüstrisi yatırımları yapılmış ve yapım faaliyetleri sürmektedir. Bu yatırımlar, daha çok küresel sermayeye hizmet veren yatırımlardır. Küresel sermaye, Akdeniz, Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya'yı İstanbul'daki üslerinden kontrol edecektir. İstanbul ise bu küresel sermayeye taşınmaz malları, üst düzey hizmet sunumları, turizm ve kültür endüstrisi ürünleri ile hizmet verecek, artık 1980 öncesi sanayiden sağlanan birikim, yeni dönemde hizmet üretiminden elde edilecektir. Bu, İstanbul'un taşınım-toprağının daha çok önem kazanmaya başlaması, kent topraklarının rantının daha yükselmesi demektir.

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın oluşturduğu İstanbul Metropolitan Plan (İMP) Bürosu'nda "İstanbul Çevre Düzeni Planı"²³ adıyla hazırlanan planda, belirlenen stratejik hedef doğrultusunda mekana bazı müdahalelerin yapılmak istendiği görülmektedir. Müdahalenin hedefi ise plan'da şu tümcelerle özetlenmektedir: "İstanbul için öngörülen, küresel üst bölgenin yönetim hizmetlerine de talip olması ve üst bölge ekonomisinden daha fazla pay almasıdır. Bu üst bölge Avrupa, Balkanlar, Karadeniz havzası, Kafkaslar ve Türki Cumhuriyetler, Ortadoğu ve Akdeniz havzasını kapsamaktadır. Dolayısıyla, İstanbul'un anılan üst bölgeyle ekonomik, sosyal, tarihi, kültürel, diplomatik, iletişim ve ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesi öngörülmekte ve uluslararası bölgesel merkez olarak hizmet vermesi hedeflenmektedir."

Plan Raporu'nda, kentin yeni kimliği için şu hedefler konulmaktadır:²⁴ "**Vizyon Bileşeni I: Güçlü ve Rekabetçi Bir Ekonomik Büyüme Sürecini Yakalamak, Kentin Rekabetçi Üstünlüklerini Ön Plana Çıkarmak**

- İstanbul'un tarihsel olarak 'Doğu-Batı Arasında Bir Ana Geçiş Kapısı' olma üstünlüğüne dayanan imajını çağdaş yorumlara konu etmek,
- İstanbul'da 'rekabet üstünlüğü taşıyan veya taşıyabilecek sektörler'i desteklemek,
- Farklı kültürel coğrafyaların ortasında konumlanan ve prestijli bir tarihsel geçmişi olan İstanbul'u, sürekli etkinliklerin yer aldığı bir 'Kültür Turizmi ve Kültürlerarası Diyalog Merkezi' olarak ön plana çıkarmak
- İstanbul'un Batı'dan Doğu'ya doğru açılan geniş bir coğrafyanın 'Üst Düzey Hizmetler ve Yönetim Merkezi' olma potansiyelini vurgulamak
- Kentin rekabetçi üstünlük taşıyan 'Geçiş Kapısı' konumunu değerlendirerek, İstanbul'u uluslararası ulaşım ilişkilerinde bir 'Yolcu ve Yük Transfer Merkezi' olarak geliştirmek."

Kente biçilen yeni kimlik budur... Özet Rapor, kent yoksulluğu ile ilgili bir analiz yapmamaktadır. Bu yeni kimlik içinde de kent yoksullarının kendilerine yer bulmaları olası görünmemektedir. Kentin çok katmanlı ve kültürlü yapısını gözetmeyen bu planın yaratacağı İstanbul, başka bir İstanbul olmalıdır. Ya da yerlisiyle, yabacısıyla sermayenin İstanbul'u...

Oysa bilinmelidir ki, kentleşme konusunda bir Türkiye vizyonu olmadan, İstanbul vizyonu yaratmaya çalışmak, Türkiye bütünü ve dengelerini gözetmeden İstanbul'u ayrı bir ülke gibi, dünya kentleriyle yarışa sokup, eldeki kaynakları salt bu alana yoğunlaştırmak; bu arada kentin tarihini, çok kültürlü yapısını, doğal ve coğrafi özelliklerini ve üstünlüklerini hiçe saymak, ancak sermaye sahibi büyük grupların çıkarına bir yöneliş olacaktır. Ülke genelinde ise gelir eşitsizliklerini, bölgesel uçurumları derinleştiren, kutuplaşmaları, gerilimleri artıran sonuçlar yaratacaktır.²⁵

3.02. Temel Bir Olgu: Aşırı Nüfus Artışı

²³ İBB, (2006: 147)

²⁴ agy, 122

²⁵ Sönmez, (2007c)

İstanbul'da kent yoksulluğunu analiz ederken, bu metropoldeki kentleşmenin en karakteristik özelliklerinin başında gelen aşırı nüfus artışı özellikle vurgulanmalıdır.

Cumhuriyet kurulurken 800 bin nüfusu olan İstanbul, bugün 12 milyonu aşkın bir nüfusa sahiptir. Nüfus artış hızı değişmezse, Cumhuriyetin 100. yılında, yani 2023 yılında nüfus 21 milyonu bulacak, 2050'deyse 48 milyona erişecektir. İstanbul'daki bu bitmeyen nüfus patlamasının iki kaynağı vardır: Birincisi ve üçte iki ağırlığı olan iç göç, üçte bir ağırlığı olan da doğal nüfus artışı. Günümüzde İstanbul nüfus artış hızı **binde 30,1**'dir. Bunun anlamı, her saat İstanbul nüfusunun 40 kişi çoğalması, kentin nüfusunun her gün 960 kişi artması, her yıl yeni 350 bin kişinin kent yaşamına katılmasıdır. Bugün, Türkiye nüfusunun % 17'sini barındıran İstanbul, artış bu hızla sürerse, 2050'de Türkiye nüfusunun yarısının yığıldığı bir "*megapol (ya da azman kent)*" olacaktır. Bunu düşünmek bile ürkütücüdür.

İstanbul artık kente her geleni doyuramamakta, yani nüfusu emememektedir. Köklü çözüm, İstanbul'a yüzünü dönen iç göçü alternatif çekim merkezlerine yönlendirmek, onun için de yeni çekim merkezleri yaratmaktır. Çünkü bu göçlerin önünü kesmeden İstanbul'un aşırı nüfus yığılmasından kaynaklanan bir dizi kent sorununa, sosyal, ekonomik, politik soruna çözüm üretmek neredeyse olanaksızdır.²⁶

3.03. İstanbul'da Rakamların Diliyle Göstergeler

Nüfusun artışı sorunu, yanı sıra artan nüfusun niteliği sorununu getirmektedir. Bu niteliğin de önemle incelenmesi gerekir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi APK Daire Başkanlığı Araştırma Müdürlüğü'nce, "*Sosyal doku projeleri*" kapsamında, kent yaşamındaki kaliteyi artırmak, "*İstanbul halkının düşünceleri doğrultusunda kente gelecek tasarımıda bulunmak*", kentteki sosyal değişimleri ve yönelişleri zamanında algılayarak şehir ortamı değerlendirme ölçütleri çerçevesinde oluşturulacak olan "*Sosyoloji Laboratuvarı*" için bir dizi araştırma yapmak amacıyla İstanbul'un 27 ilçesinde "varoş" olarak nitelendirilen yerleşim yerlerinde oturan 1.272 kişi ile "Alt Sosyo-Ekonomik Gruplar" adı altında bir araştırma yapılmıştır.

2004 yılının başlarında yaptırılan bu araştırmanın sonuçlarına göre, alt sosyo-ekonomik grubun tamamı yoksulluk sınırının, % 69.1'i de açlık sınırının altında yaşamaktadır.

- "*Ailenizde düzenli düzensiz çalışan herkesin aylık ortalama toplam geliri ne kadardır?*" sorusuna karşılık, deneklerin % 8.3'ü düzenli geliri olmadığını, % 1.5'u 99 milyon liranın altında, % 8.7'si 100-199 milyon, % 35.7'si 200-299 milyon, % 24.9'u 300-399 milyon, % 12.3'ü 400-499 milyon, % 6.1'i 500-599 milyon, % 2'si 600-699 milyon, % 0.5'i de 700 milyon ve üstü gelire sahip olduğunu bildirmiştir.
- "*Kendinizi hangi gelir grubunda hissediyorsunuz?*" sorusuna, deneklerden % 69.6'sı fakir-yoksul, % 16.5'i açlık sınırında, % 12.3'ü orta halli olarak nitelendirirken, % 1.6'sı da yanıt vermemiştir.
- "*Ailenizin aylık geliri geçiminizi karşılıyor mu?*" sorusuna, deneklerin % 86.9'u karşılamadığını, % 13.1'i karşıladığını bildirmiştir.
- "*Ailenizin aylık geliri geçiminizi karşılamıyorsa nasıl geçiniyorsunuz?*" sorusuna, deneklerin % 41.2'si borçlanarak, % 21'i kısıtlama yaparak, % 13.4'ü komşuların, % 11.9'u akrabaların, % 4.9'u bazı kurumların yardımıyla, % 7.6'sı da diğer yanıtını vermiştir.
- "*Rahat geçinebilmeniz için aylık gelirinizin ne kadar olması gerektiğini düşünüyorsunuz?*" sorusuna, deneklerin % 27'si 500 milyon lira ve altı, % 63.2'si 500 milyon-1 milyar lira, % 3.9'u 1-1.5 milyar lira, % 2.4'ü 1.5-5 milyar lira, % 0.2'si 5-10 milyar lira arası yanıtını verirken, yüzde 3.3'ü de "fikrim yok" demiştir.
- "*Size göre bir insanın zengin sayılabilmesi için aylık gelirinin yaklaşık ne kadar olması gerekir?*" sorusuna, deneklerin % 0.9'u 400-750 milyon, % 15.9'u 750 milyon-1 milyar lira, % 22.5'i 1-2 milyar, % 29.6'sı 2-5 milyar, % 4.9'u 5-10 milyar, % 1.5'u 10-50 milyar, binde 2'si 50-100 milyar yanıtını verirken, % 24.5'lik bir kesim de fikri olmadığını bildirmiştir.

3.04. Yaşam Kalitesi Göstergeleri

²⁶ Sönmez, (2007a), (2007b)

Yaşam kalitesi göstergeleri arasında yer alan eğitim, sağlık ve konutla ilgi rakamlar ise şöyledir:

- “Yıllık ortalama eğitim gideriniz kaç liradır?” sorusuna, deneklerin % 48.3’ü hiç harcama yapmadıklarını bildirirken, % 6.5’u 100 milyon lira ve altı, % 19.6’sı 100-300 milyon, % 9.7’si 300-500 milyon, % 8.7’si 500 milyon-1 milyar lira, % 1.8’i 1-2.5 milyar lira arası, % 0.9’u da “belli olmuyor” yanıtını vermiştir. Bu soruya yanıt veremeyenlerin oranı da % 4.5’tur.
- “Yıllık ortalama sağlık harcamanız ne kadar?” sorusuna, deneklerin % 38.4’ü hiç harcama yapmadıklarını, % 12.7’si 100 milyon lira ve altı, % 19.6’sı 100-300 milyon, % 9.2’si 300-500 milyon, % 9.3’ü 500 milyon-1 milyar, % 1.4’ü 1-2 milyar, % 0.2’si 2-4 milyar, % 1.2’si “belli olmuyor”, % 8’i de “cevap yok” yanıtını vermişlerdir.
- “Şu anda oturduğunuz evin türü nedir?” sorusuna, deneklerin % 33.9’u gecekodu, % 55.8’i apartman daresi, % 9.9’u müstakil ev yanıtını verirken, % 0.4’ü soruyu yanıtlamamıştır.
- “Şu anda oturduğunuz evin mülkiyet durumu nedir?” sorusuna, deneklerin % 30.4’ü kendine ait, % 63.7’si kirada, % 2.4 lojman, vakıf evi, % 3’ü bedelsiz yanıtını verirken, % 0.5’i soruyu yanıtlamamıştır.

3.05. Bilinç Sorunu

Araştırma sonuçlarını değerlendiren yetkililer, “Alt sosyo-ekonomik grupların tamamı yoksulluk sınırının, her 5 kişiden 4’ü de açlık sınırının altında yaşıyor olmasına karşın büyük bölümü kendilerini yalnızca ‘yoksul-fakir’, % 12.3’ü de ‘orta halli’ olarak niteliyor” demektedirler. Bunun 4 nedeni olabileceği ileri sürülmektedir: “Ya denekler resmi yoksulluk ve açlık sınırını bilmiyor, ya kanaat kültürüne bağlı olarak kendilerini öyle tanımlıyor, ya psikolojik unsurların devreye girmesiyle kendilerini alt gelir grubuna dahil etmeme eğilimi gösteriyor, ya da eğitim durumları ve sosyo kültürel konuları dikkate alındığında modern yaşamda gereklilik gibi algılanan eğlence, kültürel aktivitelerine katılma gibi bir takım faaliyetler bu kesimce gereksinme olarak algılanmamakta, geçim standartlarını kaynayan tencereye bakarak değerlendirmektedirler.”

3.06. İstanbul ve Yoksulluk

İstanbul’a tarihi ve bugünü bağlamında bakıldığında, bir tarafta yıllarca yatırım yapılmamış altyapı, ulaşım, sağlık ve konut gibi sorunların altında ezilmiş, ama yine de yayılmayı sürdüren, kendi olurlarına bırakılan İstanbul; diğer tarafta ise, küreselleşen dünyanın aktörlerinin tecrit edilmiş bir biçimde yaşayabilecekleri, uluslararası zincirin bir parçası olarak yapılandırılan ve kentsel çevreyle ilişkisi seyirli ve görselliğe indirgenmiş küresel İstanbul yer almaktadır. Kentin yıllar içinde geçirdiği mekansal farklılaşma ve buralara yansıyan yeni toplumsal yaşam biçimleri kentin eşitsizlikler üzerinde bir kez daha bölünmüşlüğüne yansıtılmaktadır.

İstanbul’un kentleşme evrimine koşut olarak ortaya çıkan kent yoksulluğunun küreselleşmenin bugün geldiği noktaya bağlantılı olarak düşünülmesi gerekir. Bugün küreselleşmeyle birlikte bütün dünyada toplumsal eşitsizliklerin keskinleştiği, kent yoksulluğunun hızla yaygınlaştığı yukarıda analiz edilmişti. İstanbul metropolü, yoksulluk çelişkilerinin çok daha sert biçimde yaşandığı bir arenaya dönüşmüştür.

İstanbul gelirinden % 29 pay alan en üstteki % 1’lik gruba ait hanelerin 2000’in ilk yarısında aylık gelirleri ile, en alttaki % 1’lik grup arasında aylık gelir arasında 320 kat dolayında fark olmuştur. Aynı fark Türkiye genelinde 230 kat dolayındadır. Bu büyük bir eşitsizliğin de göstergesidir.

İstanbul için SYDF²⁷ kaynaklarından 2006 yılı için 42.657.754 YTL kullanmıştır. Bu rakam toplam SYDF kaynaklarının yaklaşık % 7.3’üdür. Bu yardımların yaklaşık % 30’u dini bayramlarda yapılan ayni yardım ve gıda yardımı, % 36.9’u da periyodik yardımdır. 155 bin 740 aile kömür yardımı almaktadır. Gelir eşitsizliği Türkiye ortalamasının epeyce üstünde olmasına karşın, yapılan yardımlar yönünden Türkiye ortalamasının altında kalması İstanbul’da yaşanan aşırı yoksulluğun bir biçimde gizlenerek yaşandığını ortaya koymaktadır. Aşırı yoksulluklarını göstermekten uzak bireylerin kendi yoksulluklarını yaşama biçimleri farklılaşmaktadır. İstanbul’un çeperinden gündelik gazete ve televizyonlara yansıyan görüntüler, yaşanan yoksulluğun ne derece yoğun olduğunu ortaya koymaktadır. En basit örneği ile İstanbul’un yoğun göç alan Gaziosmanpaşa ilçesinin bir mahallesinin (TEM içinden geçiyor) çocuklarının beslenme çantalarına yalnızca yarım ekmeğe ya da bir elma koyabildikleri televizyon ekranlarına yansıyan bir görüntü idi. İstanbul’un birçok okulunda baş gösteren bitlenme, verem gibi hasatlıklar yoksulluğun bu kentte gizlenerek yaşandığının bir göstergesi olsa gerektir.

²⁷ SYDMG, (2006: 16)

3.07. Mekan Kullanımındaki Yoksulluk ve Dışlanma

Nicelik olarak kentleşmesinin sınırlarını aşan İstanbul'da yoksulluk, önce mekan kullanımında yüzünü göstermektedir. Kır yoksulu olmaktan vazgeçip kent yoksulu olmaya karar verenlerin büyük bölümü, İstanbul'da ya kent çekirdeğindeki çöküntü alanlarına, ya sahihsizlik izlenimi veren tarihi yapıların içine-dışına, ya kent çeperindeki kamu arazilerine, ya da başta ormanlar ve su havzaları olmak üzere yerleşilmesi tümenden yasak doğal kaynakların olduğu alanlara tutunmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle sınıf-altı yoksulların dışında mekan odaklı iki yoksulluk yüzü ortaya çıkmaktadır: Tarihi yarımadaadaki yoksullar (Sulukule, Balat, Ayvansaray, Süleymaniye vd), ve gecekondu alanları (Zeytinburnu, Gaziosmanpaşa, Kağıthane, Ayazağa, Derbent, Ayazma, Gülsuyu, Kartal, Pendik vd)...

Bu alanlardaki yoksulluğu "dışlanma" kavramı ile de ilişkilendirmek gerekir. Ancak dışlanma, yoksulluğu kapsayan fakat yoksulluğu aşan bir olgudur. Dışlanma, toplumun asli faaliyetlerine girme hakkına fiilen veya hukuken sahip olmamaktır. Bunun için verilebilecek en anlamlı örnek, çingenelerdir. Yapılan araştırmalara göre, mutlak yoksulluk ölçüsünde ele alındığı zaman, çingeneler zengin değillerdir, ama öyle vahim bir yoksulluk da çekmemektedirler. Ama başta Sulukule olmak üzere diğer çingene yerleşimlerinde dışlanmışlık, bütün olumsuz sonuçlarıyla gözlenmektedir. Çingenelerin kendi kültürlerinin toplumsal olarak değerli, eşdeğerli olabileceğini, topluma değil, önce çingenelere kabul ettirme çabaları gözlenmektedir. Dışlanmışlık kültüründen, eşdeğerlilik kültürüne geçmeleri için bazı STK'ların çabaları vardır.²⁸

Sulukule'de yaşayan çingenelerin dışlanmışlığının yanı sıra, Süleymaniye, Balat, Ayvansaray gibi mekanlarda kent yoksulluğu ve dışlanma sorunu tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Yoksulların yaşamsal sorunlarının yanı sıra, bölgenin tarihi değerlerinin yok olmasını önlemek de acil önlem alınması gereken konulardan biridir ve bu iki konunun çözümünü birbirinden bağımsız olarak düşünmek, bugüne kadar uygulanan yanlış politika ve stratejilerin üstüne bir yenisini eklemekten başka bir işe yaramayacaktır.²⁹ İstanbul'un tarihi mekanlarındaki yoksulluk sorununun çözümü ve bölgelerin tarihi kimliklerine yeniden kavuşması, onların dışlanmasıyla ya da kışkırtılmasıyla değil, ama kente eklenmesiyle, bu arada yoksulluklarını alt edecekleri altyapıların kurulmasıyla, yaşadıkları mekanların değerini bilecekleri bir koruma bilincinin aşılmasıyla ve kente olan aidiyet duygularını geliştirilmesiyle birlikte düşünülmelidir. Bu alanlar, kentsel dönüşüm projelerinin hedeflerinden birisidir. Soylulaştırma adı altında yürütülen bu projelerin tarihsel mekanları kurtarma hedefi tartışılmayacak bir hedef olsa da, insanı unutan, kültürleri tasfiye eden, tarihi mekanları piyasanın yeni nesneleri durumuna dönüştüren projeleri kabul etme olanağı da yoktur.

İstanbul'un değişik bölgelerindeki yoksulluk alanları bir bütün olarak düşünüldüğünde, bir tehlikeli döngü karşımıza çıkmaktadır. Kent yoksulları, formal ya da informal biçimde kente, mekana tutunmaya çalışmaktadırlar. Kuşkusuz bu tutunmanın, kentle etkileşim içinde olabileceği, kent merkezlerine yakın bir mekanda gerçekleşmesi yeğlenmektedir. Kendilerince bir yaşama alanı (habitat) yaratmaktadırlar. Çoğunluk da geldikleri kırsalı burada yeniden üretmeye çalışmaktadırlar. Bu yanı sıra bakıldığı zaman, mekanın korunması eğilimi bazen destek de bulmaktadır. Ancak bu yaşama alanı bir süre sonra kuşatılmakta ve kentin etki alanı olmaktan çıkıp, kentin merkez alanına dönüşmektedir. Değerlenen bu alan, yönetenlerin ve yatırımcıların iştahını kabartmaktadır. Kentsel dönüşüm benzeri projeler, hem de allanıp-pullanıp gündeme getirilmektedir. Bu projelerde sunulan seçeneklerin koşullarını, kent yoksullarının karşılaması olanağı yoktur. Onların kabul edeceği seçenek, "paranı al ve git" seçeneğidir. Yönetenler de zaten bunu istemektedirler... O da kendine yeni bir yaşam alanı aramaktadır...

Böylece kent sürekli çeperlenen bir alana dönüşmektedir. Ya da unutulmuş, henüz el atılmamış tarihi alanlar ve doğal kaynaklar bu yeni yönelişin nesneleri olmaktadır... Yoksulluğun neden olduğu bu döngü, kentin planlı ve kontrollü, legal gelişiminin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır.

3.08. Yoksulluk ve Doğal Kaynaklar

İstanbul'da kentleşme, göç hareketleri ve çevre sorunları gibi değişimlerden özellikle etkilenmekte, bu yanı sıra İstanbul doğal kaynakların ve doğal çevrenin en çok tahrip edildiği kentlerimizin başında gelmektedir. Orman alanları yapılaşmaya açılmakta, su havzaları betonlaşmakta, endemik bitkilere zaten değer verilmemektedir.

²⁸ İnşel, A., (2005)

²⁹ Akkoyun, (2004)

Bunların sonucu olarak da su, hava ve toprak kirlenmesinin yanı sıra gürültü gibi klasik çevre sorunları katlanmış biçimde ortaya çıkmaktadır.

İstanbul metropoliten alanının, kimi zaman plan kararlarıyla, kimi zaman plan kararları dışında yerleşilmemesi gereken alanlara doğru saçaklanarak yayıldığı görülmektedir. Yerleşilmemesi gereken bu alanların başında içme suyu havzaları ve orman alanları ile jeolojik bakımdan sakıncalı alanlar gelmektedir.³⁰ İstanbul'un 4 ilçesinde (Ümraniye, Beykoz, Kartal, Pendik) 2B alanı olarak nitelenen tahrip edilmiş orman alanı 6.260 hektardır.³¹

Bu yerleşmelerden özellikle İstanbul'un kuzeydekilerin büyük bölümü yüksek gelir grubundakilerin mekanları iken, su havzaları ve ormanların tahrip edilmesi sonucu oluşturulan yerleşmeler ise çoğunlukla yoksulluk mekanlarıdır. İstanbul'da, plan dışı yeni yapılanmalarla ve ekonomik gelişme adına İstanbul'a yapılan bazı yatırımlarla doğal bitki örtüsünün, su havzalarının ve doğal kaynakların tehdit altına girmesi, gelecekte yaşamın sürekliliğini sağlayan tüm kaynakların tüketilmesi tehlikesini taşımaktadır. Bu tehlike, İstanbul açısından *sürdürülebilir bir kentleşmeyi* tehdit etmektedir. Nüfus artışının üzerine küresel ısınmayla baş gösteren su sorunu, su havzalarının yoksullar tarafından işgalini yeniden gündeme getirirken, acilen çözülmesi gereken sorunların başında yer almaktadır. Özellikle altyapıdan yoksun yoksulluk mekanlarında bu sorunun doğuracağı sağlık sorunları için önlemlerin alınması zorunluluğu doğmaktadır.

3.09. Yoksulluk ve Barınma Hakkı

Kuşkusuz insan için en temel sorunların başında barınma sorunu gelmektedir. HABITAT II'de (İstanbul, 1996), "*barınma, bir insan hakkı*" olarak kabul edilmişti. Barınma sorununu çözemeyen insan için, doğal çevrenin, endemik bitkinin, tarihi değerlerin bir anlamı olmamaktadır.

İstanbul'da, 2000 yılında toplam hanehalkı sayısı 2.277.030 olup, ortalama hanehalkı büyüklüğü 3.8'dir. Bu durum, İstanbul'da var olan yapı stokunun fazla olduğunun bir işaretidir.³² Ayrıca, Türkiye'deki nüfus artışındaki ve kentleşme hızındaki düşmeye paralel olarak, İstanbul'da da hanehalklarını oluşturan kişi sayılarında azalma olduğu ve sorunun var olan konut miktarından çok, konut niteliği üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.³³

Türkiye'de barınma sorununun, özellikle başta İstanbul olmak üzere metropol kentlerde, imar yasalarına aykırı biçimde geliştiği; bu duruma son vermenin tek çözüm yolu olarak, bu tür yerleşmeleri ve süreci hukukileştirme yoluna gidildiği bilinmektedir. Gecekonduları ve kaçak yapıları affetmek için, geçen 56 yıl içinde (1948-2004) toplam 17 adet af yasası çıkarılmıştır.

1984 yılında, son çıkarılan imar affi yasasından yararlanmak için, 1.5-2 milyon dolayında kişi başvurmuştur. Bu uygulamalar sırasında, milyonlarca metrekare kamu arazisi düşük bedellerle elden çıkarılmıştır. Yüzölçümü 200-400 m² arasında değişen on binlerce parselin tapusu, başvuruda bulunan kişilere verilmiştir. Bu uygulamalarla, kentsel alanlarda küçük mülk sahipliği artmıştır. Oluşan bu küçük mülk sahipliği, günümüzde, stratejik planlama ve kentsel dönüşüm için en büyük engellerden birini oluşturmaktadır.

Türkiye'de 17 Ağustos 1999 günü meydana gelen ve Rihter ölçeğine göre 7.3 şiddetindeki Marmara Depreminden sonra yapılan bir araştırmada, deprem bölgelerinde hasar gören ya da yıkılan binaların % 80'inin imar aflarından yararlandıkları saptanmıştır.³⁴ Türkiye'de depremler bile, kaçak yapılaşma sürecine son verememiştir. Ayrıca, deprem sonrası oluşan psikolojik ortamın, kaçak yapılaşmanın tehlikelerinin toplumsal düzeyde daha iyi anlaşılması ve bir değişim sürecinin başlatılması açısından bir dönüm noktası olarak kullanılması çabaları da etkili olamamıştır.

İstanbul Ticaret Odası'nın bir araştırmasına göre³⁵, İstanbul'da imar mevzuatına uygun olarak inşa edilen yapıların oranı % 7'dir. Buna göre, İstanbul'da sayıları 1.070.808 dolayında olan binaların % 93'ü imara aykırıdır.

³⁰ Doğru, (2002)

³¹ Köktürk&Köktürk, (2004)

³² İBB, (2003: 854)

³³ DİE, (2003)

³⁴ Yılmaz, (2002: 142)

³⁵ İTO, (2001)

Barınma hakkı-yapı kalitesi-deprem bağlamında düşünüldüğünde, olası bir İstanbul depreminde dayanıksız yapı stokunda yaşayanların, özellikle de kent yoksullarının depremle ortaya çıkacak maliyetleri karşılamaları bugünkü koşullar açısından olası görünmemektedir. Dolayısıyla depremin kent yoksulluğunu katmerleyecek bir olgu olarak da analiz edilmesi gerekir.

3.10. Yoksulluk ve Kentsel Dönüşüm

Dış dinamiklerin etkimesi, İstanbul'a biçilen yeni kimlik, İstanbul'daki kentleşmenin hem nitelik hem de görüntü olarak kirlilik yaratması, birçok belediyenin son yıllarda kentsel dönüşüm yarışına girmelerine neden olmuştur.

Oysa Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamalarının dayandığı genel bir düzenleme yoktur. İmar yasası içinde bir düzenleme yapılmadığı gibi, özel bir kentsel dönüşüm yasası taslağı, aldığı tepkiler nedeniyle yasalasamamıştır. Belediyeler açısından yasal dayanak, 5393 sayılı Belediye Yasası'nın "Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı" başlığını taşıyan 73. maddesidir. 2005 yılında yürürlüğe giren 5366 sayılı "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması" başlıklı yasa ise, neredeyse bir genel yasa gibi uygulanmaktadır.

Kentsel dönüşüm konusunda tetikleyici değişim, İstanbul'un kentsel alanlarının büyük ölçekli yatırımları davet edecek ölçekte hızla değerlenmekte oluşudur. İstanbul Büyükşehir Belediyesi İETT'nin Zincirlikuyu'daki 46 bin metre karelik alanını 705 milyon dolara Dubai merkezli emlak yatırım şirketine satmaya çalışmıştır. Metrekaresi 15.000 \$ ile İstanbul, emlak değerlerinde Londra ve Tokyo ile yarışır duruma gelmiştir. Yerli-yabancı emlak yatırım ve inşaat şirketleri, binlerce lüks konutluk dev yeni yerleşim ve birbirinden cazibeli alışveriş-eğlence merkezleri projelerine akın etmektedir. Bunlar kentin varsıllık-yoksulluk çelişkinin ayan-beyan ortaya çıkmasına neden olmaktadır... Yalnızca Büyükdere-Maslak geçkisindeki tablo bile, Gültepe-Çeliklepe-Sanayi-Seyrantepe-Ayazağa yerleşmeleri ile Metro City ile başlayan Maslak'taki yapılaşmalara kadar yeni yatırımlar arasındaki derin uçurumu ortaya çıkarmaktadır.

1980'lerde yaşamaya başladığımız ve kentin sınırlı sayıda alanını etkileyen büyük sermayeye açılma süreci 2000'li yıllarda kentin tümünü kucaklamış durumdadır. Peş peşe, şimdiye kadar hor görülmüş tarihi yerleşim alanları, sanayinin ve gemi onarımı gibi hizmet işlevlerinin terk ettiği alanlar, düşük maliyetli ve düşük yoğunluklu konut alanları, Karanfilköy, Küçük Armutlu başta olmak üzere gecekondular alanları büyük yatırımların hedefi durumuna gelmişlerdir. Küreselleşmenin bu yeni evresinde kent mekanlarının yeniden üretilerek sermayeye devşirilmesi söz konusudur.³⁶ Yeniden üretimin aracı ise "*kentsel dönüşüm projeleri*"dir. Bu nedenle kentin çöküntü alanlarında, eskiyen alanlarında, işlevsizleşen alanlarında kentsel dönüşüm projeleri bir moda olarak uygulamaya konulmaktadır.

Kentsel dönüşümün uygulandığı tersaneler, işlevsizleşen sanayi alanları, toptancı halleri gibi alanlar dışında kalan gecekondular alanları ve tarihi mekanlar, kent yoksullarının barındığı alanlardır. Belediyeler, Fatih'in tarihi sur içi bölgesi, Beyoğlu'nun hem çekirdek hem de Tarlabaşı gibi arka mekanlarında kent alanlarını yatırıma açarken, kendilerine kaynak sağlama arayışlarının ötesine taşmaktadırlar. Artık yerel yöneticilerce, kentsel yenilenmenin ve gelişmenin, mekana büyük paralar, yeni işlevler ve yeni kullanıcılar çekmek yoluyla gerçekleştirileceğine inanılmaktadır.

Gecekondular alanlarında ise, Kurtköy, Derbent, Ferahevler, İkitelli Ayazma, Bayramtepe gibi yerleşmelerde uygulamaya konulmak istenen kentsel dönüşüm projeleri başka gerçekleri ortaya dökmektedir. Gecekondularda oturanların % 60'lar dolayında kiracı olmaları, garip ve inanılması güç *sosyal ve hukuksal bir çelişkiyi* ortaya koymaktadır. "*Kiracı gecekondulular*" kentsel dönüşüm projeleriyle geleceksizleştirilmektedirler.

Çünkü "*soylulaştırma*"nın kentsel yaşam alanlarını nasıl etkilediği az çok bilinmekte, görülmektedir. Sulukule, Kuştepe, Kağıthane, Küçükbakkalköy ve diğer çingene yerleşmeleri ile, çeperlerdeki yoksul yerleşmelerin kiracılarının ve hatta mülk sahiplerinin yeni yapılacak konutlarda kendilerine yer edinmeleri olanaklı değildir. Yoksulluk sınırının altında yaşayan bu insanların bu bedele katlanmaları olanağı yoktur. Bu gerçek kentsel dönüşüm projelerinin *tasfiye projelerine* dönüşmesine, kent yoksullarının da kentin biraz daha dışına kışkırtılmasına neden olmaktadır.

³⁶ Aksoy, (2007)

Oysa, insanların yerinden edilmediği, karar süreçlerine katılımlarının desteklendiği, yaşadıkları alanları geliştirme araçları ile donatıldıkları, daha farklı kentsel gelecek düşünebilmek gerekmektedir.³⁷ Kentin yeni elitleri de, soyulaştırma fantezisine kapılıp küreselleşmenin hızlandırıp derinleştirdiği sosyal dışlanmaya sırtlarını çevirmeyi sürdürürlerse, neo-liberalizmin otoriterleşmesini durdurmak olanaklı olmayacaktır. O zaman kent mekanının kapitalist büyümenin, metalaşmanın ve pazar disiplininin yeniden üretimi için harekete geçirilmesinin önünde durulamayacaktır.

Fatih Belediye Başkanı yoksul çingenelerin yaşadığı Sulukule Kentsel Dönüşüm Projesi bağlamında, her fırsatta, “Sulukule’de bütün mülk sahipleri, kiracı ve işgalcilerle yüz yüze gerçekleştirilen ayrıntılı görüşme yapıldığını,” vurgulamaktadır. Buradaki anahtar sözcük “görüşme”dir. Katılımcılık, görüşmeye indirgenmektedir. Oysa, AB yerel yönetim uygulamalarının genel koşulları arasında, “mahallelileri yerinden etmeden restorasyon işlerinin yapılması, kararlara halkın katılması, yerel refah ve istihdam olanaklarının iyileştirilmesi,” gibi sorumluluklar bulunmaktadır. Yerel Gündem 21 sürecinin omurgasını da katılım oluşturmaktadır. Dünya Bankası, 1990 yılında özel olarak yoksullukla mücadeleye ayrılan bir *Dünya Kalkınma Raporu* hazırlamıştır. Bu Raporda “Katılım ve Çevre” başlığı altında şöyle denilmektedir: “Yoksulluğun azaltılması için bu kesimlerin proje dizaynı ve uygulamasına katılımları sağlanmalı ve bu amaçla sivil toplum kuruluşları güçlendirilmelidir. Yoksulların yönetime daha etkin ve aktif katılımları için demokrasinin güçlendirilmesi gerekmektedir.”

Katılım hem bir *demokrasi* sorunu, hem de *yapabilme* sorunudur. Kent demokrasisinin gelişmesi katılımcı süreçlerin çoğalmasına bağlıdır. Ama bu katılımın “görüşmeye” indirgenmiş bir katılım olmadığı vurgulanmalıdır. Ama yapabilirlik, yoksullukla doğrudan ilintili bir alandır. Yapabilirliğin geliştirilmesi, kent yoksullarına “balık tutmanın öğretilmesi” ile olanaklıdır. Bu nedenle yoksulların yapabilirliklerinin yükseltilmesi, katılım süreçlerini de güçlendirecektir.

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Dünya’da küresel konum kazanan uluslararası piyasa odaklı ticaret ve finans politikaları yeni bir sermaye birikim modeli ortaya çıkarmıştır. Bu yeni sermaye birikim modeli, daha önceki sermaye birikim modelinin tersine, parasal sermayeye dayanıyordu. Hızlı ve sürekli el değiştiren parasal sermaye nerede daha fazla getiri elde ediyorsa oraya yöneliyor; bir gün içerisinde birçok ülkenin şirketlerinin hisse senetlerini alıp-satıyordu. Küreselleşmenin ekonomi politikası çerçevesinde oluşan yeni sermaye birikim modelinde, gelişmiş ülkeler için artık sermayenin yüksek faiz, borsa ve para spekülasyonundan elde ettiği kar, üretimden elde edilen kardan daha fazlaydı. Küresel finans ve sermaye hareketlerinin ortaya çıkardığı yeni sermaye birikim süreci, çevre ülkelerde küresel kentlerin oluşumunu ve gelişimini de gerekli görmekteydi. Bu odakta yeni sermaye birikim modeli, çevre ülkelerin küresel kentlerinin yüksek binalarında, ileri teknoloji kullanan nitelikli işgücüyle gelişirken, öte yandan uluslararası geleneksel ticaret kuramlarının tersine, çevre ülkelerin niteliksiz ve eğitimiz bol işgücü, bu süreçte uluslararası piyasalaşan ulusal piyasalardan dışlanmışlardı. Böyle bir ekonomik yapının tüm dünyaya nüfuz etmeye başladığı süreçte, çevre ülkelerdeki toplumsal ve ekonomik yapıyı kökünden etkileyecek değişimler ortaya çıkmıştı. Çevre ülkelerde var olan geleneksel toplumsal ve ekonomik yapı, mevcut yapısıyla uluslararasılaşarak kapitalist sürece eklenmiştir.

Çevre ülkelerde uluslar arası düzeneklerle eklenmiş toplumsal ve ekonomik yapının görüntüleri, yeni sermaye birikim sürecinin küresel kentlerinde; hem mekansal, hem de insan görünümüyle çok yaygın biçimde görülmektedir. Bu eklenmiş yapının kırılarak, kapitalist üretim ilişkilerinin tekdüze biçimde topluma ve ekonomiye egemen olma çabalarının yanında, uluslararası piyasalaşan ekonomik yapının dışladığı, sınıf-altılaştırdığı ya da ötekileştirdiği, kenardanlaştırdığı insanları bir biçimde yeniden sisteme entegre etmenin çabaları aynı düzlemde, tüm dünyada yoğun olarak tartışılmaktadır. Yapılan tartışmalar, bir yanyıla bu ülkelerde liberal politikaların sürmesinde yarar gören, daha açık ve daha entegre ticaret ve finans politikalarını öngörme; diğer yanyıla kamunun uygulayacağı politikalarla, sistemin dışına itilmiş, aşırı yoksul konuma gelmiş bireyleri bir biçimde doğrudan ekonomik ve sosyal yardımlarla ayakta tutma, sistemin zaafalarını örtme biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle dünya bir yandan, hem finans hareketlerinin hem de ticaret hareketlerinin daha nasıl küreselleşebileceğine kafa yorarken, diğer yandan da “küresel finans ve ticaret politikalarının yoksullaştırdığı, yoksulluğunu kalıcı duruma getirdiği insanları, bölgeleri hatta ülkeleri nasıl ve ne biçimde yeniden liberal sistemin çarklarına katarız?” sorusuna yoğunlaşmaktadır.

³⁷ agy

1980 sonrası süreçte gelişen ikinci küresel dalganın var olan durumuyla büyüemeyeceği açık biçimde ortaya çıkmıştır. Yaklaşık 30 yıla yakın bir süreçte uygulanan ekonomi politikaları dünyada eşitsiz bir gelişme sürecini ortaya çıkarmıştır. Yoksulluk ve açlık geleneksel tanımlardan öte artık kalıcılaşmış; kapitalizmin egemen olduğu ülkelerde, bölgelerde, kentlerde büyük gelir ve tüketim farklılıklarına ve yaşam kalitesi farklılıklarına yol açmıştır. Artık dünyanın küçük bir azınlığı çok büyük gelirler elde edip çok lüks harcamalar yapabilmekte iken, çok büyük bölümü gündelik yaşamını sürdürmede zorlanmakta, hatta aç ve çıplak yaşamaktadır. Bu çelişki kapitalist dünyayı rahatsız etmekte, hatta 2000’li yıllarda bazı kesimlerce yükselen uluslararası terörün asıl kaynağı olarak görülmektedir. Terör analizi, yapanlara ait olmak üzere, varsıllık-yoksulluk çelişkinin toplumsal istikrarın önündeki en büyük engel olduğu bir gerçektir. Bu çelişki, Porto Alegre’de başlayan alternatif toplumsal muhalefetin, Sosyal Forum sürecinin kaynağını oluşturmaktadır.

Sorunun boyutlanmasından dolayı, Birleşmiş Milletlerin, Dünya Bankası’nın ve IMF’nin, hatta AB’nin uğraş verdiği konuların ön sıralarında, açlığın ve yoksulluğun nasıl ortadan kaldırılabileceği konusu gelmektedir. 1990 sonrası süreçte geliştirilen ve yüzyılın başlarında duyurulan Millennium Hedefleri, yoksul kesimin açlığının ve yoksulluğunun ortadan kaldırılmasını ve bu kitlenin yaşama kalitesinin artırılarak en azından sisteme tehdit olma özelliklerinin elimine edilmesini amaçlamaktadır. Yoğun çabalar gösterilmesi ve gönüllü STK’ların uğraşları sonucu, aşırı yoksulluğun ya da açlığın azaltılmasında bir başarı elde edilmiştir. Ancak görelî yoksulluk artışı ve gelirin dağılımındaki adaletsizlik artarak sürmektedir. Yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmaya yönelik çabalar, var olan sistem içerisinde sürdürdükçe gelir ve tüketim eşitsizliğinin ortadan kalkması düşünülemez. *Küresel sermaye birikimi ve harcama politikalarında, yoksul yanlısı yaklaşımlarla oluşturulmuş büyüme stratejisine gereksinim vardır. Kamunun bugünkü uyguladığı doğrudan gelir destekli politikaları yerine, para ekonomisinden sosyal destekli üretim ekonomisine yönelim kanımızca kaçınılmaz olacaktır.* Bunun ilk göstergeleri Latin Amerika ülkeleri’ndeki, Hindistan’daki ve Çin’deki uygulamalarda ve AB ülkelerinin halklarında³⁸ açıkça görülmektedir.

Bu uluslararası iklimde gelişmiş kapitalist dünyanın baş tacı ettiği “küresel kentler” kavramı, bir ayrışmanın ya da dışlamanın, ötekileşmenin sınıf-altılışmanın ve kenardanlaşmanın tanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün dünyada görülen ve kapitalist dünyayı rahatsız eden, küresel kentlerdeki aşırı açlık ve hatta çıplaklıktır. Bu kentlerin büyük binalarında uluslararası ticaret ve finansı kontrol eden, yöneten ve bunlara aracılık eden kişilerin yaşadıkları konut bölgeleri ve tüketim yaptıkları yerlerle, gündelik yaşamını sağlamakta zorlanan, aç olan, hatta çıplak olan insanların yaşam alanları çok uzak değildir. Hatta bir biçimde bu insanlar birbirleriyle ilişkide olmaktadır. Evlerinde temizlikçi kadın olarak, okullarında çocuklarının velileri olarak, ya da okulda çocuklarına hizmet veren kişiler olarak, ya da kente gelip giderken lüks otomobillerinin içinde yoğun trafikte tıklım tıklım dolu otobüslere yüzlerini döndüklerinde göz göze gelerek... Futbol tribünlerinde localarından kafalarını çevirdiklerinde yüz yüze gelerek, ama aynı zamanda ortak sevince ve hüzne ortak olarak... Birbirlerinin umutlarına sarılarak... Yoğun kullandıkları hava limanlarından kentin merkezindeki iş yerlerine giderken ya da rezidanslarından çıktıklarında karşılaştıkları yüzlerde görebilmektedirler aşırı açlığın ve yoksulluğun vahşi yüzünü. Bu nedenle zenginliğin karşıt yüzünün aşırı yoksulluk olduğu kentlerde ötekileşmenin, sınıf-altılışmanın ve kenardanlaşmanın tedirginliği gün geçtikçe artmaktadır.

Çünkü, çevre ülkelerde kapitalist sürece uyum politikalarına koşut olarak gelişen niteliksiz ve eğitimsiz göç dalgası hızlanarak sürmektedir. Bu göç dalgası küresel kentlerin daha da ayrıştırıcı niteliğini ortaya çıkarmaktadır. Bir yanda, kentin bir mekanında kapitalist yaşamın lüks tüketim kalıpları öyküleri yazılırken, çok uzakta olmayan hatta yanı başındaki mekanlarda farklı yoksulluk öyküleri yazılmaktadır. Bu durum yoksulluğun artık geleneksel yoksulluk olmayıp, yeni yoksul olarak nitelendirdiğimiz kalıcı yoksulluğu yaşayan bireylerin aynı zamanda giderek toplumsal ve mekansal süreçlerden dışlanmasıdır. Kırsal kesimden gelip kente bir biçimde yamayan, kentin içinde yabancılaşan birey, geleneksel yapı ilişkilerini kullanarak, kentte kalıcı olmanın yollarını aramaktadır. Çevre ülkelerin patronaj ilişkilerine giremeyen bireylerin yoksulluğu kalıcı duruma gelmekte, dolayısıyla kentsel yaşam kalitesi ayrışmasını ortaya çıkarmaktadır. Kentsel yaşam kalitesi farklılığını giderecek olgu ise, kamu kesiminin hizmet anlayışını önemli kılmaktadır. *Kamu kesimi, yeni yoksul kesimi kente entegre edecek, onların dışlanması önleyebilecek gelir ve hizmet politikaları ürettiği oranda yaşam kalitesi farklılığı da azalmış olacaktır.* Küresel kentlerin merkezleri gittikçe genişlemekte, kısa zaman önce varoş olarak nitelendirilen alanlar kent merkezlerine dönüşmektedir. Kısa zaman öncesine kadar derme-çatma, baraka türü evlerin ve mekanların olduğu yerlerde şimdilerde gökdelenlerin yükselmesi, buralarda yaşayan yeni yoksulların daha da ötekileşmesi sorununu gündeme getirmektedir.

Türkiye’nin yoksulluk ve gelir dağılımı verilerinde son yıllarda bir iyileşmenin olduğu görülmektedir. Ancak bu iyileşmenin Türkiye’de piyasa odaklı ilişkiler sonucu ekonominin büyümesinin yoksul ve aç kesimlere

³⁸ Liberal ve sosyal politikalarından uzak AB Anayasası’nın birçok ülkede reddedilmiş olması buna bir örnektir.

yansımaları sonucu değil, daha çok kamu odaklı ve gönüllü kuruluşlarca da desteklenen doğrudan gelir destekli politikaların sonucu olduğu açıkça görülmektedir.

Türkiye ekonomisi 2003 yılından bu yana sürekli büyümesine karşın, kamunun aşırı yoksulluğu ya da açlığı gidermeye yönelik harcamalarındaki ve kapsadığı insan sayısındaki artışlar, Türkiye'deki uluslararası piyasa odaklı büyümenin, yoksulluğu azaltacak ya da yok edecek etkiden uzak olduğu ve yoksullaştırdığı insan sayısında artışlar olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Yoksullaşan mekanlar ise, daha çok kentsel alan olarak nitelendirilen yerlerdir. Türkiye'deki kent odaklı yeni yoksulluğun genişlemesindeki temel etmen, kırsal kesime yönelik uygulanan piyasa odaklı politikalara koşut biçimde kırsal kesimden kentsel alanlara doğru yönelen nüfus hareketleridir.

Türkiye'de son yıllarda yaşanan yüksek büyüme hızları toplumsal ve ekonomik yaşamda bir dönüşüme neden olamamakta, tersine toplumsal ve ekonomik yaşamın yoksullaştırıcılığını ve ayrıştıracılığını kalıcı duruma getirmektedir. Bu kalcılığın birçok örneği her gün yaşanmaktadır.

Türkiye, liberalizmin rüyasına kendisini kaptırdığı yıllardan bu yana, İstanbul, kapitalizmin yükselen yeni değeri olan küresel kentler inşasının ana kentlerinden birisi konumundadır. İstanbul, kapitalizmin tüm olumlu ve olumsuz değerlerinin simgesi konumundadır. Bu anlamda İstanbul, yaşam kalitesi, gelir düzeyi ve tüketim kalıpları açısından ayrıştıracı ve dışlayıcı bir konuma sahiptir. Bu bağlamda, düzenlenen bir ana arterin rögar kapağı gazete kağıdıyla kapatıldığı için, kanalizasyonun içine düşüp kilometrelerce sürüklenerek ölen bir çocuğun ağıtının yakıldığı kent görüntüsünün yanında, modern teknolojisi yüksek binaların yükseldiği, gösterişli alış-veriş merkezlerinin, rezidansların arttığı küresel kapitalizmin yaşam biçimini içselleştirmiş bireylerin yaşam kalitesini de içinde barındıran bir kent konumundadır.

İstanbul'da gelir eşitsizliği Türkiye ortalamasının epeyce üstünde olmasına karşın, yapılan yardımlar yönünden Türkiye ortalamasının altında kalması, İstanbul'da yaşanan aşırı yoksulluğun bir biçimde gizlenerek yaşandığını ortaya koymaktadır. En basit örneği ile İstanbul'un yoğun göç alan Gaziosmanpaşa ilçesinin bir mahallesinin (TEM içinden geçiyor) çocuklarının beslenme çantalarına yalnızca yarım ekmek ya da bir elma koyabildikleri televizyon ekranlarına yansıyan bir görüntü ile, İstanbul'un birçok okulunda baş gösteren ilkel hastalık türleri, yoksulluğun bu kentte gizlenerek yaşandığının bir göstergesi olsa gerektir.

Bu nedenlerle, başta İstanbul olmak üzere ülkemizin tüm kentlerinde *kamu kesiminin uygulayacağı kentsel alan düzenlemelerinde toprak rantlarının nasıl kullanılacağı kent odaklı yeni yoksulluğu yenmede önemli bir gösterge olacaktır. Bu bağlamda oluşacak rantların yeni yoksulluğu azaltacak biçimde kullanılması, başta kentsel dönüşüm projeleri olmak üzere mekana dönük tüm kararlarda orada yaşayanları dışlamayacak uygulamaların yaygınlaştırılması temel hedef olmalıdır.*

KAYNAKÇA

- AKKOYUN, Nazım, **Kentsel Yoksulluk ve Süleymaniye Örneği**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Lisans Tezi, 2004.
- AKSOY, Ahu, **Kentsel Dönüşüm ve Orta Sınıf**, Radikal Gazetesi, 26 Haziran 2007.
- BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER, **IMF Gözetiminde On Uzun Yıl-Farklı Hükümetler, Tek Siyaset-**, Yordam Yayınları, İstanbul, 2007.
- DAVIES, James and SANDSTROM, Susanna and SHORROCKS, Anthony and WOLFF, Edward N., **The Global Distribution of Household Wealth**, Publication: WIDER Angle, Publication Date: 01 December 2006
- DİE, **2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Yayın No: 2759, Mart 2003, Ankara, 305 s.
- DOĞRU, A. Basit, **İstanbul Kent Çeperinde Saçaklanma ve Sürdürülebilirlik: Eyüp Kent Çeperi Örneği**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- EAPN (a), **The 2006-8 National Reports On Strategies For Social Protection And Social Inclusion What Do They Deliver For People In Poverty?**, EAPN, Brussels, December 2006, www.eapn.org
- EAPN (b), **Making Lisbon Deliver for People Experiencing Poverty EAPN Response to 2006 Implementation Reports on the National Reform Programs**, Brussels, December 2006, www.eapn.org
- GOLDBERG, Penny and NINA Pavcnik, **Trade, Inequality, and Poverty: What Do We Know? Evidence from Recent Trade Liberalization Episodes in Developing Countries**, NBER Working Paper No. 10593, 2004.
- HARRISON Ann and TANG, Helena, **Trade Liberalization: Why So Much Controversy, by, in Growth in the 1990s: Learning from a decade of reform**, edited by N. Roberto Zaghera, World Bank, 2005.
- HARRISON, Ann, **Globalization And Poverty**, NBER Working Paper No. 12347, 2006.

- İŞİK, Oğuz ve PINARCIOĞLU, Melih, **Nöbetleşe Yoksulluk-Sultanbeyli Örneği**, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2001.
- İBB, **İstanbul İçin Deprem Master Plan**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Planlama ve İmar Dairesi Zemin ve Deprem İnceleme Müdürlüğü, 7 Temmuz 2003, ix+1334 s.
- İBB, **İstanbul Çevre Düzeni Planı, Özet Rapor**, Haziran 2006, 147 s.
- İNSEL, Ahmet, **Yoksulluk, Dışlanma ve STK'lar**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No: 6, 2005.
- İTO, **İstanbul'da Kaçak Yapılaşmanın Nedenleri**, İstanbul Ticaret Odası (İTO) Yayını, Kasım 2001, 154+75s.
- KENNETH B. Clark and WILLIAMS Julius Wilson and GUNNAR Myrdal, **Dark Ghetto: Dilemmas of Social Power**, Wesleyan University Pres, 2nd edition, 1989.
- KÖKTÜRK, Erdal ve KÖKTÜRK, Erol, **Orman Kadastro ve 2B Gerçeği**, Orman Kadastro ve 2B Sempozyumu, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, İstanbul, 17-18 Eylül 2004.
- KÖYMEN, O., **Sermaye Birikirken Osmanlı, Türkiye, Dünya**, Yordam Kitap, İstanbul, 2007.
- KREMER, M., **Globalisation and Inequality within Countries**, Poverty in Focus, The Challenge of Inequality, International Poverty Centre, Brazil, June 2007, <http://www.undp-povertycentre.org>, 2007.
- MILANOVIĆ, Branko, **Global Income Inequality**, Poverty in Focus, The Challenge of Inequality, International Poverty Centre, Brazil, June 2007, <http://www.undp-povertycentre.org>
- RAVALLIÖN, Martin, **Looking Beyond Averages in the Trade and Poverty Debate**, World Bank Policy Research Working Paper 3461, November 2004.
- SÖNMEZ, Mustafa (a), **İstanbul 2023'te 21 Milyon, 2050'de 50 Milyon**.
- SÖNMEZ, Mustafa (b), **İstanbul'u Satarken Anadolu'yu Kurutmak – I**, <http://www.bianet.org/2007/06/04/97093.htm>.
- SÖNMEZ, Mustafa (c), **İstanbul'u Satarken Anadolu'yu Kurutmak – II**, <http://www.bianet.org/2007/06/05/97108.htm>
- SYDMG, 2006 Yılı Faaliyet Raporu, SYDMG, Ankara, Mart 2007.
- TÜİK (a), **2005 Yoksulluk Çalışması Sonuçları**, TÜİK, Sayı: 208 Ankara, 26 Aralık 2006, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=409>
- TÜİK (b), **2005 Gelir Dağılımı Sonuçları**, TÜİK, sayı:207 Ankara, 25 Aralık 2006, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408>
- UNDP, **The Millennium Development Goals Report**, UNDP, New York, 2007.
- WINTERS, Alan L., NEIL McCulloch, and ANDREW McKay, **Trade Liberalization and Poverty: the Evidence So Far**, Journal of Economic Literature XLII (March): 72-115, 2004
- YILMAZ, Mustafa, **İmar Yaptırımları ve Yargısal Korunma**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002,

Elektronik Kaynaklar

- <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTPOVERTY/0,,contentMDK:20153855~menuPK:373757~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:336992,00.html>
- <http://www.calvert-henderson.com/>
- http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf
- <http://www.sydgm.gov.tr/sydtf/web/gozlem.aspx?>